

OSMANLI KIBRISI'NDA İSLÂMLAŞMA TECRÜBELERİ (1746-1801)*

NURİ ÇEVİKEL**

GİRİŞ

Kıbrıs adası onaltıncı yüzyılın ikinci yarısında bazı siyasi, askeri, ekonomik ve dini şartların zorlaması sonucu Osmanlı Devleti tarafından fethedildi (Çevikel, 2007; 159-178). Ada bu dönemde Venedik Cumhuriyeti'nin bir askeri kolonisi durumunda ve yerli halkın çoğunluğunu oluşturan Ortodoks Rumlar ise toprağa bağlı köle (parıcı = serf) idi. Fetihle birlikte Kıbrıs Beylerbeyliği oluşturulmuştu. Adada klâsik Osmanlı düzeninin bütün kurumlarının tesisiyle yetinilmeyip, yeni oluşturulan eyâlet idaresine sahip çıkmak ve adayı "yurt" edinmek üzere özellikle 1571-1580 döneminde uygulanan iskan politikası çerçevesinde Anadolu'dan önemli miktarda çoğunluğu Müslüman olan nüfus Kıbrıs'a taşınmıştı. Böylelikle Gayrimüslimlerin yanına Müslümanların da taşınmasıyla adada günümüze kadar devam edecek olan ve genellikle Rumların ekseriyetini oluşturacağı bir toplumsal yapının temeli atılmış oluyordu (Çevikel, 2006b; 53-86).

Kıbrıs'ta 1571'de fethin ardından gerçekleştirilen birçok reformla ikili bir toplum yapısı ve idari mekanizma oluşturulmuştu. Bu yeni düzen 1878'de ada idaresinin İngilizlere devredilmesine kadar sürecekti. 300 yıldan fazla süren bu dönemde adada Müslümanlar ve çoğunluğunu Hıristiyanların oluşturduğu Gayrimüslimler arasında hayatın her safhasında değişik boyutlarda ilişkiler yaşanmıştır. Kültürler arası etkileşim olmuştur. Evlilikler yoluyla cemaâtlar arası kan bağları kurulmuştur (Jennings, 1993a; 155-167). Bununla birlikte Kıbrıs'ta günümüze kadar, önceleri Müslüman-Hıristiyan, sonraları ise Türk-Rum şeklinde ifade edilen kimlik ayrımı, farklılığı süre gelmiştir. Aynı rejim altında üç yüzyılda oluşturulan ortak hafıza ırkı, dili ve dini farklı iki milleti tek bir millete dönüştürmemiştir.

Müslüman Türkler Hıristiyan Rumlara göre nüfus olarak çoğu zaman azınlıkta kalmalarına rağmen yönetimin Osmanlıların, yani Anadolu Türklerinin elinde olmasının bu konuda etkisi büyük olmuştur. Çoğunluk olmalarına rağmen Rumlardan bir kısmı evlilikler ve ihtidâ olayları nedeniyle Türkleşmiştir. 1878'den sonra Türklerin adada kontrolü kaybetmelerinden itibaren 1974'e kadar devam eden süreçte, Kıbrıs Türkleri Helen ve İngiliz kültürlerinin etkisi ve baskısı altında ve sahihsiz kalmalarına rağmen, özellikle

* Bu makalenin ash özet olarak "Osmanlı Kıbrıs'ında Müslim-Gayrimüslim İlişkileri ve İhtidâ Mescesi (1746-1801)" başlıklı bir bildiri şeklinde *ICANAS-38 / 38th International Congress of Asian and North African Studies, 10-15 September 2007 Ankara*'da (Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu) sunulmuştur.

** Prof. Dr. Harran Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Şanlıurfa-Türkiye.

yirminci yüzyılın ilk yarısında görülen kısmi dejenerasyon ya da “Rumlaşma” olayı bir yana (Altan, 2000; 7), genel olarak kendi kimliklerini koruyabilmişlerdir.

Aşağıda ele alınacak noktalar ve ortaya konulacak tespitler bu tarihi gerçekliğin ortaya konmasında aydınlatıcı olacaktır. Önce onsekizinci yüzyıla kadar adada devam edecek olan idari ve toplumsal yapının oluşturulması süreci ve onsekizinci yüzyıldaki durumu üzerinde durulacaktır. Daha sonra da, ilgili dönemde (1750-1800) yaşanan ihtidâ olayları incelenecektir. Bu konuda dönemsel kıyaslamalarda da bulunulacaktır.

I. KIBRIS'TA OSMANLI İDARİ TEŞKİLÂTI VE SOSYAL YAPI

A. İdari Yapı ve Değişim

Onaltıncı yüzyılın ikinci yarısında birçok siyasi, askeri ve ekonomik faktörün zorlaması sonucunda, feodal bir düzenin takipçisi olan Venedik Cumhuriyeti'nin kontrolü altında bulunmakta olan Kıbrıs adası Türkler tarafından büyük maddi ve manevi zayıflar göze alınarak fethedilmişti (Çevikel, 1997a; 39-68; Çevikel, 1997b; 357-399). Fetihle birlikte Kıbrıs ayrı bir "beylerbeylik" yapıldı, 9 Ekim 1571'de Anadolu'dan Alâiye, Karaman'dan İç-il, Zülkadir'den Sis ve Halep'ten Tarsus sancakları buraya bağlanmıştı (MD 12: 413/811, 447/865; Refik, 1926; 60-61, No: 49). Lefkoşa, Beylerbeyliğin *Paşa Sancağı*, Mağusa, Girne ve Baf kazâları ise sancağa çevrilerek toplam 8 sancaktan oluşan Kıbrıs Beylerbeyliği, ya da Kıbrıs Eyâleti teşkil olunmuştu. Bu arada idari, askeri, mali, hukuki ve emniyet müesseseleri de ihdâs edilmişti (Hill, 1952/IV; 10-13; Alasya, 1977; 87-88).

Bu şekilde yapılandırılmış olan Kıbrıs Beylerbeyliği'nin müstakil beylerbeylik statüsü 1670 yılına kadar devam etmiştir. Bu tarihte ise, Kaptan Paşa'nın uhdesinde olan Cezâ'ir-i Bahr-i Sefid Beylerbeyliği'ne bir sancak (paşalık) olarak bağlandığı kaydedilmektedir (Luke, 1969; 31; Gazioğlu, 1994; 327).

Kıbrıs 1703 yılında¹, Hill'e (1952/IV; 73-75) göre, Veziriazam'a "hass" olarak verilecek ve yönetimi, Veziriazam'dan Kıbrıs'ın vergilerini toplama hakkını iltizam yoluyla satın alacak olan "muhasıl" isimli bir görevlinin eline geçecekti². Bu şekilde, adanın bütün idari işleri ve her türlü vergi toplama işlemi şimdi tek bir kişinin elinde toplanmıştı. Bu şekilde başlayan muhasıllık idaresi, 1745-1748 yılları arasındaki bir vezirin yönettiği bağımsız bir vâililik dönemi hariç, 1785 yılına, hattâ Tanzimat'a kadar devam etmiştir (Çiçek, 1992; 58).

1785 yılında, Türklerin (KBM: 1/40; KBS: 1/35) ve özellikle adada bu tarihe kadar gittikçe güçlenmiş olan zimmîlerin temsilcileri (re'âyâ vekilleri) durumundaki Ortodoks Başpiskoposu, üç metropoliti ve Sarây (Dîvân) Tercümânı'nın şikâyetleri üzerine (KBS: 1/22, 1197 H.), yapılan tahkikat neticesinde "Muhasıl-ı emvâl" El-hâc Abdülbâki Ağa görevden alınmıştı (KBS: 1/29, 31; Hill, 1952/IV; 98-99).

1785'te yapılan bir düzenlemeyle, ada Veziriazam'ın "hass"ı olmaktan çıkarılıp, yani doğrudan onun kontrolü altında bulunan bir muhasılın elinden alınıp, "Cezâ'ir-i Bahr-i Sefid" Beylerbeyi de olan Kaptan Paşa'nın teklifi ve Dîvân-ı Hümâyûn'un tayini ile göreve gelecek bir muhasılın idaresine verilmişti. Kısaca, inisiyatif Kaptan Paşa'ya geçmişti (Çevikel, 2006a; 167-168).

¹ Luke (1969; 36) adanın Veziriazam'a "hass" kılınma tarihini 1702 olarak vermektedir.

² Tabakoğlu (1985; 47-48) ise, daha farklı bir görüş ortaya konmaktadır. Yazara göre, 1718 yılında adanın sancak veya paşalığına son verilmiş ve "hass"a çevrilmişti. 1721 yılında ise tekrar bir vezir tayin edilerek sancak (paşalık) yapılmıştı.

1750-1800 yılları arasında Kıbrıs'ta Lefkoşa Kazâsı sancak merkezi idi. Ada, Lefkoşa Kazâsı ve ona bağlı 15 kazâya (toplam 16 kazâ) ayrılmıştı (KBS: 1/17, 27, 32, 38, 40, 46, 58; KBM: 1/9, 50-51): Lefkoşa (Dağ ve Değirmenlik Nâhiyeleri), Mesariye, Mağusa, Karpas, Baf, Hrisofi, Kukla, Evdim, Tuzla, Leymosun, Piskobi, Gilan, Gerine, Lefke, Omorfa, Pendaye.

İlgili dönem ve öncesinde adada cari olan idari yapı kısaca ele alındıktan sonra, yine aynı dönemde, Türkler tarafından oluşturulmuş olan toplumsal yapı üzerinde de bir parça durmak yararlı olacaktır.

B. Ada Nüfusu ve Dağılımı

Venedik idaresinin baskı rejimi ve 1570-1571 yıllarındaki savaş sebebiyle ada nüfusu bir hayli azalmıştı. Bu durum, adadaki çok geniş ekilebilir arazilerin metruk ve muattal kalmasına neden olmuştu (Gazioğlu, 1994; 100). Çünkü, savaşın bitiminden hemen sonra, yani 1572 yılında hazırlanmış olan *tahrîr defterine* göre, geçimi çoğunlukla ziraata dayanan kimselerin yaşamakta olduğu sadece Meserya ve Mazoto bölgelerinde 76 köyün tamamen terkedilmiş olduğu tesbit edilmişti (İnalçık, 1969; 7; Orhonlu, 1971; 93; Jennings, 1986; 177). Adadan kaçıp dağılmış olan yerli halkın geri dönmelerini sağlamak için, onlara, eski yerlerine döndükleri hâlde her türlü haklarının iade ve garanti edileceğine ve bunun için gerekli hazırlıkların yapıldığına dair umumi bir çağrı yapılmıştı. Yerli halkın çoğu eski yerlerine dönmeyince boş kalmış topraklar tam olarak iskân edilememiştir. Ayrıca, yeni fethedilen bu topraklarda kurulacak olan Türk idaresinin, emniyetli ve istikrarlı bir şekilde devam edebilmesi, burada yeterli ölçüde Müslüman Türk unsurunun varlığına bağlıydı. Bu nedenlerden dolayı 22 Eylül 1572 (13 Cemaziyü'l- evvel 980) tarihinde, Anadolu, Karaman, Rum (Sivas, Tokat ve Amasya) ve Zülkadriye Kadıları'na hitaben yazılmış bir "*Sürgün Hükümü*" (MD 19: 335-337) hazırlanmıştı.

Çıkarılan *sürgün hükümü* çerçevesinde Kasım 1572'de Mübâşir Meğri Kadısı Hüseyin Çavuş, Ilgın Müvellâsı Ali bin Mehmed ve Aksaray Müvellâsı Nurullah bin Ali'nin başkanlığında bir *sürgün defteri* hazırlanıp, bir nüshası İstanbul'a gönderildi³. İstanbul'a gönderilen defterden anlaşıldığına göre, sürgünler, Beyşehir, Seydişehir, Aksaray, Anduğu (Niğde), Develikarahisar, Ürgüp, Koçhisar, Niğde, Bor, Ilgın, Ishaklı (Sultandağı) ve Akşehir'den yazılmıştı. Daha sonra Akdağ ve Bozok'tan da sürgün deftere yazılmıştı (Orhonlu, 1971; 94). Böylece, Anadolu'nun belli yerlerinden önemli miktarda Müslüman Türk unsuru ihraç edilip, Sultan II. Selim'in de istediği gibi (Refik, 1926; 60-61, No: 32) adayı "*ma'mûr ve âbâdan*" kılmak üzere, Kıbrıs'ta uygun şekilde iskân edilmişti.

1572'den itibaren adaya sevk edilen Müslüman Türkler, çoğunluğu çiftçi olduğu için Meserya ve Mazoto gibi bölgelerdeki köylere yerleştirilmişti. Esnaf, zanaatkâr ve tüccâr olanlardan çoğu da Lefkoşa ve Mağusa gibi büyük yerleşim yerlerinde iskân edilmişlerdi. Buralarda, Rum ve Ermenilere ait mahallelerin yanında Müslüman mahalleleri teşkil edildi. 1698-1726 yıllarına ait şer'îye sicillerine (Çiçek, 1992; 228) göre, Arap Ahmed Paşa, Kale Ardi, Çatalhurma, Abdi Çavuş, Ömeriye, Tahte'l-kale, Tophane ve Kızılkule Lefkoşa'da kurulmuş olup, Türklerin çoğunluk teşkil ettiği mahallelerden bazılarıydı. Kısaca, 1572 yılından itibaren Kıbrıs'ta uygulanan iskân politikası sonucu, adada bugüne kadar varlığını devam ettirmiş olan Kıbrıs Türk toplumunun temeli atılmıştı.

³ B.O.A. Kamil Kepeci Tasnifi, No 2551'de bulunan bu defter Orhonlu (1971) tarafından incelenmiştir.

Adada nüfus reorganizasyonu yapılırken müslim-gayrimüslim ayrımı yapılmamış veya yapılmaya çalışılmamıştır (Çiçek 1992: 64). Yani, zamanın Türk idaresi, Lefkoşa başta olmak üzere, özellikle büyük şehirlerde müslim ve gayrimüslim unsurları, mümkün olduğu kadar dengeli şekilde yerleştirmeye, grupları birbirine entegre etmeye çalışmıştır. Yalnız, güvenlik açısından sakıncalı (muhâtaralı) olduğu için, önce Lefkoşa Kalesi (MD 17: 277/129, 17 Şevvâl 979 H.), sonra da Mağusa Kalesi (MD 21: 135/54, 24 Ramazan 980; 300/123, 20 Şevvâl 980; 374/152, 8 Zi'l-ka'de 980) içerisindeki Hıristiyanlar, "ehl-i sanat" olanlar müstesnâ olmak üzere, evleri o zamanki değeri üzerinden Müslümanlarca satın alınıp, kale dışına çıkarılmışlar ve "varoş"larda iskân edilmişlerdi.

Lefkoşa mahallelerinin hepsinde de Rum-Türk karışımı söz konusuydu. Yalnız bazı mahallelerde Türkler, bazılarında Rumlar ve bazılarında da Ermeniler çoğunlukta bulunmaktaydı. Örneğin, Ermeni ve Karamanîzâde Mahalleleri'nde Ermeniler, bir Ermeni kilisesi etrafında toplanıp, ekseriyet teşkil etmişlerdi (Çevikel, 1999; 180-181). Türklerin çoğunlukta olduğu mahallelerin isimleri de genellikle Türkçe idi (Yorgancıoğlu, 1996; 267).

Nüfus yerleşimi konusunda köylerdeki duruma baktığımızda, daha fetihten hemen sonra, Paşaköy, Topçuköy, Murat Ağa, Hamitköy, Dizdarköy gibi yeni Türk köyleri teşkil edilmiş olduğu gibi, Rum-Türk karışık oturuş köyler de meydana geldiği görülmektedir. Bazı köylerde de Rumlar ekseriyette bulunmaktaydı (Gazioğlu, 1994; 110). Örneğin, şer'îye sicillerine göre, onsekizinci yüzyıl başlarında, Lefkoşa civarında 71 tane, Hıristiyan nüfusa sahip köy mevcuttu. Aslında Rum-Türk karışımı söz konusu olan adanın diğer yerleşim yerlerinin çoğunda da ekseriyeti Rumlar oluşturmaktaydı (Çiçek, 1992; 65).

Onsekizinci yüzyılın ikinci yarısında ada nüfusunu şu etnik ve dini gruplar oluşturmaktaydı: Türkler, Rumlar, Ermeniler ve Yahudiler (KŞS 20: 118/1), Venedikliler (KŞS 21: 2/2), Hıristiyan Araplar (KŞS 21: 192/2; KŞS 22: 1/2), Fransızlar (KŞS 22: 4/3), Kıbtîler ve "Zanta reâyâsı" (KŞS 21: 179/2). Mısır'dan (KŞS 20: 156/3) ve Kafkaslar'dan (KŞS 20: 52/2; KŞS 21: 256/1) getirilen ve adada satılan erkek ve dişi Arap (Zencîyi'l-asl) ve Gürcü köleleri de bunlara ilâve etmek gerekir.

Jennings (1993; 148-149), onyedinci yüzyılın ilk yarısında adada Marûnî denilen insanların da bulunduğuna dâir, fazla bilgi ihtivâ etmeyen birkaç kayda rastladığını belirtmektedir. Bu dönemde ise, sicillerde onlarla ilgili hiçbir kayıt bulunamamıştır.

Yahudilerin de adada varlıkları şüphesizdi. Fakat, kendilerinin veya başkalarının hareketleri için Osmanlı Devleti'nin herhangi bir kısıtlaması söz konusu olmamasına rağmen (Jennings, 1993; 165) adada ücra köşelerde dağınık hâlde bulunmaktaydılar. Dolayısı ile ne bunların, ne de diğer ehl-i zimmet unsurlarının teker teker adada ne kadar nüfusa sahip olduklarını tesbit etmek mümkün gözüküyor.

Ada nüfusunu oluşturan küçük unsurlar hakkında detaylı bilgi edilememekle birlikte, Kıbrıs Eyâleti'nin 1750-1800 döneminde sahip olduğu toplam nüfus hakkında dönemin arşiv kayıtlarında bir hayli aydınlatıcı bilgiye rastlamak mümkün olmuştur. 1777 yılı için en önemli kaynaklardan birisi zamanın Kıbrıslı Hıristiyan din adamlarından ve aynı zamanda bir tarihçi olan Cyprianos'tur (Cobham, 1908; 366-367). Ona göre, bu tarihte toplam Hıristiyanlar 37.000, Müslümanlar ise 47000 idi. Toplam ada nüfusu da 84.000 idi. Dönemin ada nüfusu hakkında belgelere dayalı olarak yaptığımız hesaplamaları içeren bir çalışmamızda (Çevikel, 2000) toplam ada nüfusu 1790 yılı için 115.724 (Müslümanlar

67.000, Zimmîler 48.724); 1793 yılı için 114.616 (Müslümanlar 67.000, Zimmîler 47.616) ve 1800 yılı için 97.524 (Müslümanlar 67.000, Zimmîler 30.524) olarak hesaplanmıştır.

Adada 1750-1800 döneminde söz konusu olan nüfusun ada çapında dağılımına gelince, yapılan araştırmalar sonucunda şu gibi tespitlerde bulunulmuştur: Zimmî nüfus daha çok Mağusa, Mesariye, Leymosun, Piskobi, Baf ve Kukla'da ve bunlara oranla daha az olmak üzere Lefkoşa, Gerine, Tuzla, Hırsofi, Gilan, Evdim ve Değirmenlik'te yoğunlaşmıştı. Büyük ihtimâlle bu bölgelerde Türk nüfusu yoğundu. Zimmîlerin en az buldukları yer Lefkoşa ve en yoğun buldukları yer ise Mesariya olması durumu bir parça göstermektedir. Çünkü ada merkezi olan Lefkoşa ve civarı Türklerin en yoğun buldukları yerd. Belki de bu nedenle, şer'îye sicillerinde Türklerle ilgili kayıtların çoğu Lefkoşa kazâsına âitti. Bunu, dönemin kayıtlarında yer alan Türklerle ilgili toplam 12 boşanma olayının 10 tanesinin Lefkoşa mahallelerinde meydana gelmesi ve Türklerin ilgilendiği kölelerle ilgili 11 kaydın hepsinin Lefkoşa ile ilgili olması göstermektedir. İlgili dönemde adada meydana gelmiş olan 12 boşanma olayından ikisinin de Mağusa ve Tuzla merkez mahallelerinde gerçekleşmesi ayrıca, Türklerin bu kazâlarda çoğunlukla merkezde, yani kale içlerinde ikâmet etmekte olduklarının bir göstergesi sayılabilir.

Nüfus dağılımı konusunda, genel olarak Osmanlı Devleti'nin bir ayırım politikası gütmeyeceği anlaşılmaktadır. Bilakis baştan beri bir nevi otokontrol sistemi oluşturmak üzere nüfusun adada dengeli bir şekilde yerleşmesini istediği de anlaşılmaktadır. Bunu, bu dönem için en azından, hepsi Türklerden veya hepsi Rumlardan oluşan kazâ veya köye rastlanılmamış olması göstermektedir. Devletin, öyle bir politikası olsaydı, bunu uygulamaya, yani halkı istediği şekilde yerleştirmeye yetecek gücü vardı. Meselâ fetihten sonra, güvenlik açısından sakıncalı olduğu için, önce Lefkoşa Kalesi (MD 17: 277/129, 17 Şevvâl 979 H.), sonra da Mağusa Kalesi (MD 21: 135/54, 24 Ramazan 980; 300/123, 20 Şevvâl 980; 374/152, 8 Zî'l-ka'de 980) içerisindeki Hıristiyanlar, "ehl-i sanat" olanlar müstesnâ olmak üzere, evleri o zamanki değeri üzerinden Müslümanlarca satın alınıp, kale dışına çıkarılmışlar ve "varoş"larda iskân edilmişlerdi.

Kazâ ve nâhiye merkezlerinde mahallelerin bir kısmında bir cemaât, bir kısmında ise başka bir cemaâtın yoğun bulunduğu anlaşılmıştır. Tespitlerimize göre, ada merkezi Lefkoşa'da toplam 25 mahalleden⁴ 9 tanesinde –Çatalhurma, Manastır, Aya Kaşano, Aya Sava, Baş, Çakmaklı, Ermeni, Aya Luka ve Kafesli Kenisa- Zimmîler nüfus hâkimiyetine sahipti. Bunların çoğunda az da olsa Müslümanların da yaşadığına dâir kayıtlar bulunmaktadır. Tam tersi de vâki idi. İmparatorluk genelinde olduğu gibi, meselâ Lefkoşa mahallerinde de her cemaât kendi mahallesinde kendi kilise, câmî veya mescidi etrafında toplanmıştı. Bununla birlikte, her iki büyük cemaât mensupları köylerde yan yana tarlalara, kasaba ve kazâ merkezlerindeki çarşı, pazar ve hanlarda yan yana dükkanlara veya imâlethanelere sahip olabilmişlerdi. Elbette ki bu durum, iki cemaât arasında sık sık karşılıklı ilişkilerin kurulmasını âdeta bir zorunluluk haline getirmişti.

⁴ Bu mahalleler şunlardı: Debbâğhâne, Câmî-i cedid, Ömeriyye, Karamânizâde, İbrahim Paşa, Arab Ahmed Paşa, Mahmud Paşa, Çatalhurma, Manastır, Aya Kaşano, Abu Kavuk, Ayasofya, Tahtı'l-ka'fa, Aya Sava, Baş, Abdî Çavuş, Karaboya, Korkud Efendi, Çakmaklı, Nevbethâne, Ermeni, Aya Luka, Kızılkule, Kafesli Knisa, Tophâne (Çevikel, 2000; 341-342).

II. CEMAATLER ARASI İLİŞKİLER

Onsekizinci yüzyılın ikinci yarısında Kıbrıs toplumunu meydana getiren iki temel grup olan Müslümanlar ve ehl-i zimmet reâyâ arasında yaşanmış olan ilişkileri zirai, ticari ve sosyal konular olmak üzere üç alanda incelemek mümkündür. Hemen belirtilmelidir ki, bu üç alanda da iki cemaât arasında sık ve yakın ilişkiler kurulabilmişti. Yalnız bu ilişkiler sonucunda ister istemez her toplumda normal olarak zuhûr edebilecek olumsuzluklar da yaşanmış ve genelde sicillere ve merkeze yazılmış olan şikayet dilekçelerine (Çevikel, 2006c) bu negatif yönde olanlar yansımıştı. Mantuken de anlamak mümkündür ki, kişiler ve gruplar arasında değişik konularda problemler çıkıyorsa orada karşılıklı temaslar söz konusu demektir. Gruplar arasında kesin bir bölünme veya ayırım olsaydı birçok araştırmaya konu olan onca toplumsal ilişkinin meydana gelmesi mümkün olmazdı.

İlgili dönemde Kıbrıs'ta yaşanan cemaatler arası ilişkiler en yoğun olarak kırsal kesimde tarla sınırları, ziraâtçı-sahib-i arz (dirlik sahibi) arasında vergi sorunları, akarsulardan faydalanma konusu veya su kuyusu açma meseleleri gibi zirai konularla ilgiliydi. Çünkü İmparatorluk genelinde olduğu gibi adada da zirai bir toplum yapısı söz konusuydu. Halkın çoğunluğunun en önemli gelir kaynağı ziraâtçilikti. Şehirlerde, yani kazâ merkezlerinde ise farklı cemaât mensuplarının ilişkiye girdikleri konular daha çok sıradan alacak-verecek işleri, mal transferleri, borç alış-verişi, asayiş meseleleriydi (Çevikel, 1999; 428-437).

Farklı cemaât mensupları aynı dönemde ve zeminde her zaman yukarıda belirtilen konularda karşı karşıya gelmemekteydiler. Çoğu zaman olumlu sonuçlanan işbirliği de yapmışlardı. Ticari ortaklıkların yanında, hayatlarını da birleştirmişler, yani evlilikler gerçekleştirmişlerdi. Evlilikler daha çok Müslüman erkek-Hıristiyan kadın evliliği şeklindeydi. İslâm hukukuna göre tersi mümkün olamazdı. Evliliğin olduğu yerde boşanmalar da yaşanmıştı. Cemaâtler arası ilişkilerin en önemli bir boyutu da ihtidâ olaylarıydı (Çevikel, 2007a; 56-57). Farklı zaman ve mekânlarda farklı cinsiyetlerden, yaş gruplarından, din ve mezheplerden bazı gayrimüslimler değişik nedenlerle dinlerini terk edip Müslümanlığı seçmişlerdi (Çevikel, 2000; 224-252). Bu çalışmanın esas konusunu oluşturacak olan Kıbrıs'ta ihtidâ meselesi aşağıda ele alınacaktır.

III. İSLÂMLAŞMA / İHTİDÂ

Onsekizinci yüzyılın ikinci yarısında yaşanmış onca çalkantılı hâdiselere rağmen toplum tabanında gruplar arası ilişkilerin yoğun seyrettiğinin bir göstergesi de, gayrimüslimlerin İslâmlaşması ya da İslâm dinine girmelerini ifade eden (Jennings, 2006; 372) ihtidâ olaylarıdır. Bu olay uzun zamandır Rum, Türk ve diğer milletlerden Kıbrıs tarihiyle ilgilenen araştırmacıların değinmeden geçemediği bir tartışma konusu olmuştur.

İhtidâlar konusunun önemli bir tartışma konusu hâline gelmesi, Rum tarihçi Theodore Papadopoullas'ın eserinde (1965; 32), herhangi bir belgeye istinat etmeksizin (İnalçık, 1971; XII) 1965 yılında "bugün adada yaşamakta olan Kıbrıs Türkleri geçmiş dönemlerde Müslüman olmuş Hıristiyan Rumlardan oluşmuştur" şeklinde bir iddiayı öne sürmesiyle başlamıştı⁵. Kıbrıslı Türk araştırmacı Vergi Bedevi'nin 1969 yılında (1971; 139-148) söz konusu iddiaya bir bildiri ile cevap vermesiyle tartışmanın karşı tarafı da oluşmuş oluyordu.

⁵ Bu iddianın bir çeşitirisi için bkz.: Erdoğan, 1997; 82.

A. İhtidâlar Üzerine Araştırmalar

Papadopoullas ve Bedevi'den sonra Kıbrıs'ta ihtidâlar konusunda birçok araştırmacı çalışma yapmıştır. Her birisi belli bir dönemi araştırırken Kıbrıs Şer'îye Sicilleri'nde karşılaştıkları ihtidâ kayıtlarını değerlendirmişlerdir. Bu araştırmacılardan bazıları ihtidâ olaylarını çalışmalarında bir alt başlıkta veya toplumsal ilişkiler çerçevesinde ele almışlar, bazıları da müstakil araştırma konusu yapmışlardır. Bu araştırmaları aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür:

1. Jennings, R. C., (1993). *Christians and Muslims in Ottoman Cyprus and the Mediterranean World, 1570-1640*. New York.

2. Çiçek, K., (1992). "Zimmis (Non-muslims) of Cyprus in the Sharia Court, 1110/39 A. H. / 1698-1726 A. D." (Unpublished Ph.D. Thesis). Birmingham: University of Birmingham.

3. Dündar, R., (1998). "Kıbrıs Beylerbeyliği (1571-1670)", (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Kayseri: İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

4. Erdoğan, M. A. (1999). "Osmanlı Kıbrıs'ında İhtidâ Meselesi (1580-1640)", *Prof. Dr. İsmail Aka Armağanı*. İstanbul: Beta Basım Yayın, 163-170.

5. Çevikel, N., (2000). *Kıbrıs Eyâleti: Yönetim, Kilise, Ayan ve Halk (1750-1800) / Bir Değişim Döneminin Anatomisi*. Gazimağusa: Doğu Akdeniz Üniversitesi Basımevi.

6. Özkul, A. E., (2006). "XVIII. Yüzyılda Kıbrıs Adasında İhtida Hareketleri", *XVth Congress of Turkish History, 11-15 September 2006 – Ankara*. Ankara: T.C. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu. (Basılacak)

7. Erdönmez, C., (2007). "Tanzimat Çağı'nda Kıbrıs'da Toplumlar arası İlişkilerin Dinî Boyutu: İhtida", (Yayımlanmak üzere gönderilmiş, fakat henüz yayımlanmamış makale).

Bedevi (1971) de dâhil olmak üzere bu araştırmalarda ihtidâlar konusunda elde edilen rakamsal sonuçları aşağıdaki gibi bir tabloda (Tablo 1) toplamak mümkündür. Bu bize aşağıda detaylı şekilde ortaya koyacağımız değerlerle bir mukayese yapma imkânı verecektir. Jennings (1993) ihtidâlar konusunda birçok tartışmaya açık fikir öne sürmüş olmakla birlikte eserinde ihtidâlarla ilgili kesin rakamlara rastlanmamaktadır⁶. Fakat onun çalıştığı dönemle ilgili olarak aynı dönemi inceleyen Dündar (1998) ve Erdoğan (1999)'da rakamlar vardır.

⁶ Daha önce yaptığım çalışmamda (Çevikel, 2000; 132) Jennings'in (1993; 137) çalışmasında 1580-1637 döneminde 102 kişinin ihtidâ etmiş olduğu yönünde bir not vardır. Bu tespitin bir yanlış anlamadan ya da dikkatsizlikten kaynaklandığını söylemek mümkündür. Çünkü, Jennings'in burada verdiği rakamlar birçok nedenden dolayı mahkemeye giden Müslümanların ve onlara vekalet eden babalarına aittir ki, Jennings, sayıları 102 olan bu kişilerin 32'sinin mühtedi olduğunu belirtmektedir. Bu arada baba adları Abdullah olan Müslümanların mühtedi olduğu varsayımına dayanan bu görüş ve tespitin de tartışma konusu olduğunu belirtmek gerekir. Çünkü, bilindiği üzere Hz. Aişe'den nakledilen bir hadiste Hz. Peygamber: "Allahu Teâlâ'nın en çok sevdiği isimler Abdullah ve Abdurrahman'dır" demiştir ((30. 4. 2007), "Çocuğa İsim Koymanın Adabı", www.kucukyakali.de/html.php/modul/forum/op/show_thread/tid/483/fstartpos/0). Dolayısıyla Abdullah ismi Müslümanlar arasında İslâm tarihinin en başlarından beridir en yaygın şekilde kullanılan isimlerin başında gelmiştir.

Tablo 1
Dönemlere Göre İhtidâ Sayıları ve Oranları

Araştırmacı	Dönem	İhtidâ Sayısı	Süre	Yıllara Oranı
Çiçek (1992)	1698-1726	13	28	0.46
Dündar (1998)	15 93-1595	12	2	6 ⁷
Erdoğan (1999)	1580-1640	66	60	1.1
Çevikel (2000)	1756-1800	121	44	3.02
Özkul (2006)	1726-1751	63	25	2.52
Erdönmez (2007)	1839-1856	48	17	2.82

Genel Rakamlar

Bedevi (1971)	1571-1878	400	308	1.30
Yeni proje 2007 ⁸	1571-1878	400'den biraz fazla	308	1.30 +

B. Araştırmaya Konu Olan Arşiv Kaynakları

Daha önce 1999'da hazırladığım doktora tezinde incelediğim şer'îye sicillerine göre 1769-1800 döneminde 67 kişinin ihtidâ ettiğini tespit etmiştim. Devam eden araştırmalarım sonucunda KKTC Milli Arşivi'nde (Girne) bütün (KŞŞ 18'in fotokopisi) ve parçalar hâlinde bulduğum sicillerde ve buralarda karşılaştığım ihtidâ kayıtlarına göre 1756-1800 döneminde ihtidâ edenlerin sayısı 121'e çıkmış ve bu tespiti yayınladığım bir çalışmamda (Çevikel, 2000; 170) belirtmiştim. Konu üzerindeki araştırmalarım devam etmiş ve başka sicilleri de tarayarak 1746-1801 döneminde kayıtlara yansıyan ihtidâları tespit ettim. Bu tespitlerim aşağıda ayrıntılı şekilde ele alınacaktır.

1746-1801 döneminde Osmanlı Kıbrıs'ında meydana gelen ihtidâ kayıtları aşağıdaki kaynaklardan elde edilmiştir:

KŞŞ 16 (1158-1164 / 1745-46 – 1750-51)

KŞŞ 18 (1170-1198 / 1756-57 – 1783-84)

KŞŞ 19 (1180-1183 / 1766-67 – 1769-70)

KŞŞ 21 (1198-1212 / 1783-84 – 1797-98)

KŞŞ 22 (1213-1215 / 1798-99 – 1800-1801)

KKTC-MA, ŞS: 10/1 2 (1212-1213 / 1797-98 – 1798-99): Bu KKTC Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi'nde (Girne) "Geçici Kayıt No: 10/1" künyesi ile kayıtlı Kıbrıs Şer'îye Sicili parçasıdır⁹.

⁷ Bu rakama dikkatle bakmak gerekir. 2 yılda 12 ihtidâ gerçekleşmiş, fakat uzun yıllar hiç ihtidâ gerçekleşmemiş olabilir. Bir dönemi yansıtmıyor. Genel hesaplamada ihmal edilebilir.

⁸ KKTC Vakıflar Genel Müdürlüğü ile Kıbrıs Şer'îye Sicilleri'nin transkripsiyonu için anlamış ve projeyi tamamlamak üzere olan Tüm Arşivciler Derneği (İstanbul / Türkiye) yöneticileri kesin olmayan sonuçlara göre toplam ihtidâ sayısının 309 yılda 400'ün biraz üzerinde olacağını belirtmişlerdir (Özkul, 2006; 5 no'lu dipnot).

⁹ KKTC Arşivler ve KKTC Milli Arşivi'ndeki bütün ve parçalar hâlindeki Şer'îye Sicilleri'nin tanıtımı için bkz.: Çevikel, 2000a, 2006ç.

İncelediğimiz bu sicillerde yer alan ihtidâ kayıtlarının en erken tarihlisi 29 Zâ (Zi'l-ka'de) 1159 / 13. 12. 1746 tarihini taşımaktadır (KŞS 16: 1/7). En geç ihtidâ kaydı da 9 L (Şevvâl) 1215 / 23. 02. 1801 tarihlidir (KKTC-MA, ŞS: 10/1, Varak no: 4, Sayfa no: 5)¹⁰.

Burada Kıbrıs Şer'îye Sicilleri hakkında bazı hususlara değinmekte fayda vardır. Sicillerin üzerinde birçok referans numaraları vardır. Bu numaralarla defterlerin içerdiği kayıtların tarihleri arasında önemli ölçüde tutarsızlıklar vardır. Tam bir kronolojik bir düzen söz konusu değildir. Bu defterler içerikleri gözden geçirilerek yeniden numaralandırılmalıdır. Defterlerde kayıtlar arasında da kronolojik bir sıra bazen bulunmamaktadır. Bu durum, defterleri tutan görevlilerden de (kadı) kaynaklanmıştır. Zaman zaman deftere kaydedilmesi gereken bir durum çıktığında ellerindeki defterlerden herhangi birisindeki bir boşluğu kullanabilmekteydiler. Özellikle ihtidâ kayıtları ve değişik mallara uygulanan günlük narhlar gibi. Bu nedenle ihtidâ kayıtlarının çoğu defterlerdeki kayıtların arasında ve sonunda sonradan eklendiği belli olacak şekilde kaleme alınmıştır ve ihtidâ tarihi ile diğer kayıt tarihleri arasında uygunsuzluklar oluşmuştur. Dolayısıyla bazı defterlerde hiç ihtidâ kaydına rastlanmamıştır: Meselâ 1183-1196 / 1769-70 – 1781-82 yıllarına ait kayıtları içeren KŞS 20 gibi.

Söz konusu defterlere ilgili dönemde ihtidâ eden bütün Gayrimüslimlerin kaydedildiklerini söylemek de doğru değildir. Çünkü İslâm'ı seçmek isteyen birisi için Kadı'ya gelip deftere kaydolmak zorunlu değildi (Erdoğan, 1999; 164). En az iki güvenilir Müslümanın yanında ihtidâ da edilebiliyordu. Mühtedi ihtidâ ettiğini ve yeni aldığı ismini isterse daha sonra gidip kaydettirebilmekteydi (KŞS 19: 148/1).

IV. 1746-1801 DÖNEMİNDE KIBRIS'TA İHTİDÂLAR

Bu bölümde Kıbrıs'ta ihtidâlara dair yukarıda değinilen Kıbrıs Şer'îye Sicilleri çerçevesinde bugüne kadar yaptığımız araştırmalar sonucunda 1746-1801 dönemine ait ihtidâ olayları ele alınacaktır. Bunu yaparken önce ihtidâ usûlü ve tescili, ihtidâ tescil formülü ve içerdiği unsurların üzerinde durulacaktır.

A. İhtidâ Yöntemi ve Kaydedilmesi

Aşağıda ihtidâ usûlüne dair belirtilecek olan hususlar kullandığımız Kıbrıs Şer'îye Sicilleri'nden elde edilmiştir. Bu durum Tanzimat Dönemi'ne kadar İmparatorluk geneli için de geçerlidir. Başka bir deyişle, İmparatorluğun diğer bölgelerinde aynı konuyu araştıran araştırmacılar da ihtidâ usûlü şartlarına dair tespitlerini uygulamalardan, yani sicillerdeki kayıtlardan elde etmişlerdir (Jennings, 1993; 137-143; Erdoğan, 1999; 163-170; Şeker, 2005; 71-86). Sicillere yansıyan uygulamaların da İslâm hukuku, yani fıkıhtan kaynaklandığı şüphesizdir (Ercan, 2001; 198). İhtidâ eden birisinin takip edeceği usûl şöyleydi:

a. İhtidâ iki şekilde olabilirdi: Birincisi: Birisi ihtidâ etmek istediğinde iki Müslümanın yanında aşağıda değinilecek merasimi yerine getirmekle Müslüman olur, daha sonra Lefkoşa'daki "Meclis-i şer'a", yani Şer'i Meclis'e giderek Kadı'ya durumu tescil ettirebilirdi (KŞS 19: 148/1). Burada mühtedinin ihtidâ durumunu tescil ettirme zorunluluğu olmadığını da belirtmek gerekir (Erdönmez, 2007). İkincisi: Mühtedi adayı belgelerde görüldüğü gibi genelde Şer'i Meclis'e gelmek suretiyle ihtidâsını Kadı'ya tescil ettirmekteydi (Jennings, 2006; 372). Osmanlı yönetiminin tercihinin ikinci şekil olduğu söylenebilir (Erdoğan, 1999:

¹⁰ Bu çalışmada Hicri tarihler Miladi tarihlere çevrilirken başvurulan kaynak şudur: Dağlı-Üçer, 1997.

164). Bu durumu 1746-1801 döneminde tespit ettiğimiz 150 kayıttan 149'unun bu şekilde olması göstermektedir. Meclisteki ihtidâ eylemi vekâlet yoluyla da yapılabilmekteydi (Jennings, 1993; 137), fakat çoğunlukla bizzat mecliste bulunulduğu görülmüştür. Kadı'nın bir görevi de ihtidâ olaylarını tescil etmektir. Burada Kadı'nın asıl görevi ihtidânın zorlama olmaksızın gönül rızasıyla gerçekleşmiş olduğunu tespit etmektir (Jennings, 1993; 139). İhtidâların deftere kaydının mühtedinin vergi statülerinin belirlenmesi için de yapıldığı belirtilmektedir (Erdoğan, 1999; 166). Kadı ihtidâ olayıyla ilgili olarak: İhtidâ eden kişinin asıl memleketini, son ikamet adresini, eski ve yeni adını, duruma göre eşleriyle boşanıp boşanmadığını, çocuklarının eski ve yeni isimlerini, şahitlerin adlarını ve çoğunlukla kayıt tarihini mutlaka deftere işlerdi¹¹.

b. İhtidâ eden kişi kendi "hüsn-i rızasıyla" geldiği Şer'i Meclis'te şahitler (şuhûdî'l-hâl) ve Kadı huzurunda "... bi't-tav'a kendi rızasıyla şehâdetini okuyub bâtul dinden çıkdım hak dini kabul itdim..." diyerek "şeref-i İslâm ile müşerref/e " olurdu (KŞS 19: 148/1; KKTC-MA, ŞS: 10/1, Varak no: 3, Sayfa no: 4; KŞS 21: 192/2).

c. Müslüman olan kişiye cinsiyetine göre bir Müslüman ismi verilir, başa sarılan sarık gibi Müslüman giyisileri giydirilir ve erkekler sünnet ettirilirdi (Ercan 2001; 200). Yalnız kılık kıyafet değişimi ve sünnet ettirilme hakkında incelenen sicillerde kayda rastlanmamıştır.

ç. İhtidâ edenler evliyse İslâm hukukunun Hanefi mezhebine göre işlem yapılırdı (Jennings, 1993a; 166-167). Buna göre, ihtidâ eden kişinin karısına ya da kocasına da İslâm teklif edilirdi. Cevap olumsuz ise ve Müslüman olan erkeğe karısını boşamak veya boşamamak konusunda serbestti ve karısına baskı yapamazdı (Erdoğan, 1999; 169)¹². Müslüman olan kadınsa gayrimüslim kocasıyla evli kalamayacağı için evlilik sonlandırılırdı¹³. Bu bir tercih meselesi değil, bir zorunluluktur. Bir örnekte (KKTC-MA, ŞS: 10/1, Varak no: 3, Sayfa no: 4) asıl adı Lino bint-i Mihayil iken:

"... şeref-i İslâm ile müşerrefe olan Hadice Hatun'ın zevci Dolma oğlu Zayriyye zimmî meclis-i şer'a ihzâr olunub mesfûra dahî İslâm 'arz olundıkda ebâ vü imtinâ' itmeğin beynleri tefrîk itdirildiği işbu mahalle kayd şüdd..."

denilmiş, yani Hatice Hatun kocasından boşanmak durumunda kalmıştı. İkinci bir örnekte ise (KKTC-MA, ŞS: 10/1, Varak no:4, Sayfa no: 5), asıl adı Marina bint-i Elyasi'nin Müslüman olduktan sonra "... zevci Yasef v. Zurzi'ye İslâm 'arz olundıkda ebâ itmekle beynleri tefrîk itdirildiği..." görülmüştü. Enteresandır ki, İslâm hukukunun bu kesin hükmünü görmezlikten gelmiş gözüken veya görmek istemeyen bazı araştırmacılar (Jennings, 1993; 140 ve 1993a; 167 vd.; Dündar, 1998; 395; Ercan, 2001; 205; Özkul, 2006) ihtidâ eden kadınların çoğunun ihtidâ sonrası kocalarından boşanmış olmasını, Hıristiyanlık'ta boşanmanın daha zor olduğu gerekçesiyle, kadınların ihtidâ olayını kocalarından boşanmak için bir yöntem olarak kullandıkları şeklindeki bir anlayışla açıklamak istemişler veya böyle bir anlayışa bir şekilde destek vermişlerdir. Boşanma isteği önemli bir etken olabilir (Çetin,

¹¹ Jennings (1993; 139) bu kayda geçirme olayını Müslüman cemaatin kendi başarısını ilân etmesi olarak da değerlendirmektedir.

¹² Özkul'un (2006) bu konuda kendi dönemiyle ilgili olarak: "İki toplumlu evliliklerde gayrimüslim kadınların genellikle din değiştirmedikleri anlaşılmıştır" şeklindeki tespiti bu gerçeğe dayanmaktadır.

¹³ 1746-1801 dönemi Kıbrıs Şer'iyeye Sicilleri kayıtlarında rastlanmamış olmakla birlikte, onyedinci yüzyıl örneklerinde ihtidâdan sonra evliliği sonlandırılan kadın isterse uygun bir Müslümanla evlendirilir, istemezse güvenilir bir Müslüman aileye emanet edilir ve kendisine para yardımı yapılırdı (Erdoğan, 1999; 164-165).

1994; 69; Erdönmez, 2007), fakat her dönemde ihtidâ edenlerin önemli bir kesimini oluşturan kadınların durumunu ağırlıklı olarak buna bağlamak hem mantıksız, hem de ön yargılı bir değerlendirme olarak gözükmektedir.

d. İhtidâ eden evli gayrimüslimin çocukları için de İslâm hukukunun hükümleri uygulanırdı. Buna göre çiftlerden birisinin ihtidâsı durumunda çocuklar “hayrî'l-ebeveyn”, yani anne ve babadan hayırlı olana, başka bir deyişle Müslüman olana verilir. 1746-1801 döneminde bu duruma dair 5 kayıt vardır: Çocuklar ikisinde anneye (KŞS 16: 211/1; KŞS 21: 337/3); üçünde ise babaya verilmiştir (KŞS 16: 211/8; KŞS 18: 82/11; KŞS 21: 2/3). Bu örneklerin bazılarında çocukların eski isimleri verilmiş, fakat hepsinde İslâmî isimleri kaydedilmiştir. Yine bu kayıtlarda bahse konu olan 15 küçük (sağır/sağire) çocuğun 6'sı erkek, 9'u da kız çocuğuydu.

B. İhtidâ Kayıt Formülü ve Unsurları

1746-1801 dönemine ait Kıbrıs Şer'îye Sicilleri'nde tespit ettiğimiz 150 ihtidâ kaydına baktığımız zaman genelde şöyle bir formülle karşılaşmıştık: İkamet yeri (kazâ / nâhiye / karye / mahalle) + eski isim + “meclis-i şer'-i şerife gelüb şeref-i İslâm ile müşerref olduğu” + yeni isim + “ ile tesmiye olunduğu işbu mahalle kayd şüdd” + tarih + “şuhûdî'l-hâl” (şahitler) ibâresi + şahit isimleri (en az iki tane).

Bu formüle zaman zaman ihtidâ edenlerin özel durumlarına göre bazı başka unsurların da ilâve edildiği görülmüştür: Asıl memleketi, boşanma, gençlerin yaşlarına dair notlar (sabi-i mümeyyiz, sabi-i âkıl, mürâhik/mürâhika, şâbb, şâbb-ı emredd vb.), anne veya babalarına verilen çocukların sayısı ve yaş durumlarını belirten notlar, isimleri vb. gibi. Bu kayıtlarda mühtedilerin, yani ihtidâ edenlerin “bâtl” dinlerinin ne olduğuna hiç değinilmemiştir. Çünkü, bunun İslâm'da hiçbir önemi bulunmamaktadır (Köse, 1997; 66). Yalnız bazı ihtidâ edenlerin isimlerinden önce ve sonra kullanılan “Nusârî tâ'ifesinden” (KŞS 19: 1/4), “Ermeniyândan” (KŞS 16: 1/11), “... nâm Ermeni” (KŞS 21: 2/7); “fi'l / 'an-asl Şam / Kahire / Lazkiye / Vendili [Venedikli]” denilerek asıl memleketlerine yapılan atıftan (KŞS 18: 130/8; KŞS 19: 1/4; KŞS 21: 2/2) veya kişilerin eski ve aldıkları yeni isimden mühtedilerin milliyetleri konusunda bazı ipuçları elde edilebilmektedir. Hatta bir kayda (KŞS 18: 128/10) göre, ihtidâ eden Ristorinodi'nin isminden evvel gelen “halâ Yeniçeri Ağası Osman Ağa'nın olan” notundan onun köle olduğu anlaşılmaktadır.

1746-1801 dönemine ait Kıbrıs Şer'îye Sicilleri'nde tespit edilen ihtidâ kayıtlarında yukarıda belirtilen formüldeki sıraya uygun olarak en çok karşılaşılan unsurları şu şekilde sıralamak mümkündür: Eski ad, yaş durumu, yeni ad, ikâmet yeri, çocuk durumu ve şuhûdî'l-hâl (şâhitler), tarih. Aşağıdaki bölümde bu unsurlar hakkında değerlendirmelerde bulunulacaktır.

V. İHTİDÂ VERİLERİ (1746-1801) VE DEĞERLENDİRMELER

A. Rakamlar, Bayan / Erkek Oranları

Yapılan incelemeler sonucunda yukarıda künyeleri verilen ve 1746-1801 dönemine ait Kıbrıs Şer'îye Sicilleri'nde toplam 150 ihtidâ kaydı tespit edilmiştir. İhtidâ eden anne ve babalarla birlikte Müslüman olan ve isimleri ihtidâ kayıtlarında geçen 15 çocukla birlikte bu dönemde ihtidâ edenlerin ya da ihtidâları resmi kayıtlara yansıyanların sayısı 165'tir. Bunlardan 15'i çocuk, onların 9'u kız, 6'sı erkek, geriye kalan 150 kişinin 57'si kadın, 93'ü de erkekti. Çocuklar da dahil ihtidâ edenlerin 66'sı bayan, 99'u erkekti. Yani bayan / erkek

oranı %40 / %60 idi. Onsekizinci yüzyılın ilk yarısında ihtidâ eden kadınların ihtidâ eden erkeklere oranı %19.12 / %80.88 idi (Özkul, 2006). Bu dönemde kadınların ihtidâ oranında iki kat artış olmuştur.

Kocaları veya hanımları Müslüman olmayı reddettiği için evliliğin sona ermesi sonucu ortada kalan çocuklar, İslâm hukukuna göre “hayrül'ebeveyn”e, yani anne ve babadan hayırlı olanına ya da İslâm'a geçene verilmişti. Kaydın birinde “mezbûrların [çocukların] ebeveynlerinden babalarına teslim olunduğu kayd şüdd” denilmişti (KŞS 21: 2/3). Çünkü bu kayıta Müslüman olan bir babaydı.

- Mariye bint-i Mihayil “şerf-i İslâm ile müşerrefe”, yani Müslüman olmuş, Ümmü Gülsüm ismini almış ve “sağır oğlu” Yorgi ve “sağire kızı” Lino kendisine verilmişti. Çocuklara Mehmed ve Havva isimleri konmuştu (KŞS 16: 211/1).
- Piyeri veled-i Yanni “şerf-i İslâm ile müşerref” olmuş, İsmail ismini almış ve “sağire kızı” Mariko kendisine verilmişti. Çocuğa Fâtuma ismi konmuştu (KŞS 16: 211/8).
- Mariyo bint-i Yanni “şerf-i İslâm ile müşerrefe” olmuş, Fâtuma ismini almış ve “sağır oğulları” Hristofi ve Samenderoya kendisine verilmişti. Çocuklara Hasan ve Hüseyin isimleri konmuştu (KŞS 16: 211/10).
- İstradi veled-i Yorgi “şerf-i İslâm ile müşerref” olmuş, Mustafa ismini almış ve “sağire-i sülbiye üç kızları” kendisine verilmişti. Çocuklara Emine, Meryem ve Âişe isimleri konmuştu (KŞS 16: 211/8).
- Françesko veled-i Piyeri “şerf-i İslâm ile müşerref” olmuş, İbrahim ismini almış ve “sülbi sağır oğulları ve sülbiye-i sağire kızları” kendisine verilmişti. Çocuklara Hasan, Hüseyin, Mustafa ve Havva, Âişe, Meryem isimleri konmuştu (KŞS 21: 2/3).
- Lino bint-i (...) nasrâniyye “şerf-i İslâm ile müşerrefe” olmuş, Hadice ismini almış ve “sağire kızı” Halledo kendisine verilmişti. Çocuğa Belkis ismi konmuştu (KŞS 21: 337/3).

Söz konusu kayıtlar incelendiğinde erkeklerin isimlerinin sonuna “zimmî”, bayanlarınkine de bayan Hıristiyan anlamına gelen “nasrâniyye” tâbiri konduğu görülmüştür. Bayanlarla ilgili kayıtlardan yalnızca bir tanesinde “zimmîyye” tâbiri vardı (KKTC-MA, ŞS: 10/1, Varak no: 3, Sayfa no: 4).

B. İsimler

İsimler açısından baktığımızda Tanzimat Dönemi'nin tersine (Özkul, 2006) bu dönemde kayıtlarda çocukların bazılarının eski isimleri yokken, hepsinin yeni isimlerine yer verilmişti.

İslâm'a geçen 165 kişinin isimlerine bakıldığında eski isimlerden bazılarının etnik ve dini kökenlerine dair ipuçları (Ermeni, Yahudi, Arap veya İtalyan vb.) görülebildiğine yukarıda değinilmişti. Bayanların ve erkeklerin hangi Müslüman isimlerini aldıkları ve bu isimlerin dağılımını Tablo 2 göstermektedir.

Tablo 2
İhtidâ Edenlerin Aldıkları Yeni İsimler ve Bu İsimlerin Dağılımı

Erkekler	Sayısı	Bayanlar	Sayısı
Mehmed	31	Âiçe	19
Mustafa	21	Fâtıma	19
Hüseyin	10	Emine	6
Ali	9	Meryem	5
Hasan	8	Hadîce	4
Ahmed	6	Havva	3
İbrahim	5	Kerîme	1
Osman	3	Rukiyye	1
İsmail	2	Âdile	1
Süleyman	1	Âlime	1
Abdülkadir	1	Belkis	1
Ömer	1		
İsimsiz	1		
13	99	12	66

Tablo 2'de görüldüğü gibi erkekler 13 tane İslâmi ismi tercih etmişler ve bu isimlerden de daha çok İslâm Peygamberi'nin ve onun akrabalarının isimleri kullanılmıştır. Bayanlar 12 isim kullanmışlar ve bu isimlerden en çok kullanılanlar da yine İslâm Peygamberi'nin hanımının, kızının ve annesinin isimleridir. Aynı durumun diğer dönemler için de geçerli olduğu anlaşılmaktadır (Özkul, 2006; Erdönmez, 2007). Tablo 2'deki göstergelerden İslâm'a yeni giren kişilerin isim tercih ederken rastgele hareket etmediklerini ve geçirdikleri önemli dini ve ruhi dönüşümlerin ne derece etkili olduğunu, insanların, istisnalar bir yana, bazılarının kaydettiği gibi (Jennings, 1993; 141; Özkul, 2006) çoğunluğunun kocalarından ayrılabilme veya vergi yükünden kaçabilmek uğruna ihtidâ etmediklerine dair önemli ipuçlarından birisini daha görmek mümkündür. Aslında kayıtlardan insanların ne maksatla ihtidâ ettiklerini anlamak mümkün değildir (Erdönmez, 2007). Bununla birlikte belgelerin hepsinde kişilerin kendi rızalarıyla mahkemeye gidip, eski "bâtul" dinlerini terk ettikleri ve "hak din" olan İslâm'ı seçtikleri açıkça beyan edilmiştir. Gerisi, çoğu zaman ön yargılardan kaynaklanan ihtimaller veya faraziyelerdir. İhtidâ olayında en önemli belirleyici etkenin kişinin çevresiyle etkileşimi sonucu geçirdiği dini ve ruhi dönüşüm olduğu muhakkaktır (Çetin, 1994; 60-73)¹⁴.

¹⁴ İslâm'ın ortaya çıkışından günümüze kadar farklı şekillerde devam etmiş olan bu tartışma hakkında tarihi, dini, ruhi, moral, felsefi ve siyasi açılardan mutlaka bakılması gereken bir değerlendirme için bkz.: Köse, 1997; 65-90.

C. Mühtedilerin Yaş Durumları

İslâmiyet'te insanlar Müslüman olarak doğdukları ve daha sonradan anne ve babaları veya çevreleri tarafından başka yollara sevk edildiklerinden bülûğ çağına kadar masumdurlar. İslâmlıkları da sahihtir, geçerlidir (El-heytemi, (...); 18). İslâm'da reşid olma, yani din kavramını idrâk etme yaşı 7 olarak kabul edilmektedir (Cin-Akgündüz, 1990; 358). Çocuğun bu yaştan itibaren kendi başına ihtidâsı en azından Tanzimat Dönemi'nin başlangıcına kadar¹⁵ kabul edilmiştir. 7 yaşından küçükler ise vasileriyle birlikte geldiklerinde ihtidâları mümkün olabilirdi veya kimsesi yoksa Kadı'nın marifetiyle bir Müslümanın veliliğine verilerek Müslüman yapılabilirdi (Özkul, 2006). 7 yaşından küçük çocukların anne ve babası olsa bile, şayet çocuklarına İslâm aleyhinde telkinde buldukları tespit edilirse çocuk gayrimüslim yakınlarından alınır ve ehil bir Müslümana emanet edilebilirdi (Cin-Akgündüz, 1990; 358).

Kıbrıs'taki uygulama açısından bakıldığında ihtidâsı kabul edilenlerin çoğunluğunu yetişkin ve bazıları evli erkek ve kadınların oluşturduğu ve çocuklar açısından da yukarıda değinilen İslâm'ın hükümlerinin gözetildiği görülmektedir. İslâm'ı seçen toplam 165 kişi arasında isimleriyle birlikte mutlaka yaşlarına dair de bazı notların düşüldüğü 45 genç tespit edilmiştir. Bu gençlerin ihtidâyâ ehil olduklarını göstermeye matuf olarak kullanılan tabirler ve kaç kere kullanıldıklarına dair rakamlar şunlardır: Şâbb, şâbb-ı emredd, şâbb-ı reşid (17 kişi); sabî/yye/sağır/e/-i mümeyyiz/e (15 kişi); sabî/yye/-i/mürâhik/a (8 kişi); sabî-i/sağır-i 'âkıl/sabî-i 'âkıl ve mürâhik (3 kişi) ve "tahmînen 20 yaşında olub" (1 kişi); "sabî 13 yaşında olub" (1 kişi) ve "on yaşında mürâhik hükmünde olan emredd" (1 kişi).

Burada yaş tanımlamalarına dair kullanılan ibarelerin anlamları şöyledir: "Şâbb": Delikanlı, yiğit (Devellioğlu, 1995; 974); Sağır, sağır/sabî-i mümeyyiz: Bülûğa ermemiş, ergenlik çağına gelmemiş, fakat alım satıma akli eren, alışverişte aldanmayan çocuk (Devellioğlu, 1995; 910); Mürâhik: Bülûğ çağına ermiş, on iki yaşına basmış erkek çocuk; Mürâhika: Dokuz yaşına basıp bâliğ olmayan kız çocuğu (Devellioğlu, 1995; 732) olarak tanımlanmaktadır.

Ç. İkâmet Yerleri ve İhtidâların Yerlere Göre Dağılımı

1746-1801 döneminde Kıbrıs Şer'îye Sicilleri'ne yansıdığı kadarıyla Kıbrıs'ta meydana gelen ihtidâların ya da ihtidâ için Şer'î Meclis'e gelen insanların nereden geldiklerini de ihtidâ kayıtlarından tespit etmek mümkün olmaktadır. Bu konudaki tespitlerimizi Tablo 3'te görmek mümkündür.

¹⁵ Bu dönemde Avrupalılar Osmanlı Devleti'nin her şeyine karışmaya başlamışlardı. Bunların etkisiyle bu dönemde gerçekleşen ihtidâ olaylarında zamanın Osmanlı idarecilerinin gençlerin ihtidâsında en az 21 yaşında olmasını bir şart olarak aradıkları görülmüştür (Şeker, 2005; 10-11).

Tablo 3
1746-1801'de Kıbrıs'ta Yaşanan İhtidâların Bölgelere Göre Dağılımı

Kazâ	Merkez	Mahalle	Karye	Toplam
Lefkoşa	9	40	7	56
Gerine	-	-	19	19
Tuzla	6	1	10.	17
Mesariye	-	-	13	13
Karpas	3	-	4	7
Omorfa	1	-	6	7
Mağusa	1	1	4	6
Lefke	1	-	2	3
Hırsofi	-	-	3	3
Gilan	1	-	1	2
Leymosun	-	-	2	2
Baf	-	-	2	2
Larnaka	-	-	2	2
Nahiye				
Değirmenlik	1	2	12	15
Dağ	-	-	11	11
Toplam	23	44	98	165

Tablo 3 ilgili dönemde sicillere yansıdığı kadarıyla nerede ne kadar ihtidâ gerçekleştiğini açık şekilde göstermektedir. Tabloyu okuduğumuzda, en sık ihtidanın kazâ bazında Lefkoşa'da gerçekleştiği, onu Gerine, Tuzla ve Değirmenlik nâhiyesi ve Mesariye'nin takip ettiği, Kukla (Evdim), Pendaye ve Piskobi kazâlarında hiç ihtidâ olayına rastlanmadığı, adanın ilgili dönemde en önemli iki nâhiyesinin bu konuda birçok kazâlardan daha aktif olduğu, ada çapında ihtidâların büyük bir kısmının kırsal kesimde, yani köylerde (karye) ve yalnız Lefkoşa'da çoğunlukla mahallelerde, yani şehir merkezinde gerçekleştiğini ilk bakışta görmek mümkün olmaktadır. Ayrıca Tablo 3'te ihtidâ eden insanların ferdi hareket ettiklerini anlamak mümkündür. Neredeyse her birisi adanın ayrı bir köşesinden gelmiştir.

Tanzimat Dönemi'nde de görüldüğü gibi (Erdönmez, 2007), ihtidâların çoğunun kırsal kesimde cereyan etmesi, insanların bu bölgelerde nüfus az olduğu için ister istemez birbirleriyle iletişim kurmak ve yardımlaşmak zorunda kalmalarının etkisiyle daha yakın ve etkileyici yakınlıklar kurma imkanı bulmuş olmalarına bağlamak mümkündür. Adanın idari,

siyasi, ticari ve üretim merkezi Lefkoşa olduğu için burada da önemli ölçüde, cemaatlerin veya kişilerin birbirlerini derinden etkileyebilecek kadar temas içerisinde oldukları muhakkaktır. Değirmenlik Lefkoşa kazâsına bağlı olduğu için onu Lefkoşa'dan ayrı düşünmemek gerekiyor. İhtidâ konusunda Tuzla da dikkat çekmektedir. Bir liman kasabası olan Tuzla'nın durumunu adanın dış dünya ile temasının sağlandığı ve önemli bir ticaret ve dolayısıyla hareketlik ve etkileşim merkezi olan Larnaka ile birlikte değerlendirmek mümkündür.

D. İhtidâların Yıllara Göre Dağılımı

1746-1801 döneminde sicillere yansıdığı kadarıyla gerçekleşmiş olan 165 ihtidânın hangi yıllarda ve ne kadar meydana geldiği konusunda da incelenen siciller bilgi içermektedir. İncelenen sicillere göre en erken ihtidâ kaydı 29 Zâ (Zi'l-ka'de) 1159 (13. 12. 1746) ve en geç ihtidâ kaydı da 9 L (Şevvâl) 1215 (23. 02. 1801) tarihlerine aittir.

150 ihtidâ kaydının 31'inde tarih belirtilmemiştir, fakat birçoğu için bir önceki ve bir sonraki kayıt tarihlerinden bu konuda bazı ipuçları çıkarmak mümkün olabilmektedir. Kayıt tarihi belli olan 134 ihtidâ olayının yıllara göre dağılımını Tablo 4'te görmek mümkündür.

Tablo 4
1746-1801 Döneminde Yaşanan İhtidâların (Hicri) Yıllara Göre Dağılımı

Yıl	Sayı	Yıl	Sayı	Yıl	Sayı
1159	2	1186	5	1203	2
1160	1	1187	5	1204	3
1161	3	1188	5	1205	1
1163	1	1189	1	1206	3
1164	15 (5'i çocuk)	1190	1	1208	1
1176	1	1191	2	1209	1
1180	7	1192	3	1210	2
1181	5	1193	2	1211	3
1182	4	1199	8 (6'sı çocuk)	1212	4
1183	6	1200	1	1213	2
1184	3	1201	4	1214	5
1185	6 (3'ü çocuk)	1202	11	1215	5
Tarihsiz	31				

Tablo 4'deki yıllara göre ihtidâların dağılımına bakıldığında zaman en çok ihtidâ kaydı 1164 (15 / 5'i çocuk), 1202 (11), 1199 (8 / 6'sı çocuk), 1180 (7), 1183 (6), 1185 (6 / 3'ü çocuk) ve 181, 1186, 1187, 1188, 1214 ve 1215 (5) yıllarında gerçekleşmiştir. Bu tarihlerde adanın siyasi, iktisadi ve sosyal durumuna bakıldığında ada tarihinin en çalkantılı dönemlerinin birisinden geçildiği görülmektedir. Bu dönemin en dikkat çekici yönlerinden birisi olarak da Hristiyan halkın temsilcileri ve Osmanlı yönetimi nezdinde haklarının savunucuları olan

Ortodoks Kilisesi Başpiskoposlarının, piskoposların ve bir Rum olan Saray Tercümânî'nin (Dragoman) adada güçleri zirveye ulaşırken bu durumdan sıradan Hıristiyanların zararlı çıkmış olmalarıdır. Onların temsilcileri kendilerine tanınan her türlü ayrıcalığı çoğu zaman dindaşlarının lehine değil, tabiri caiz ise onları soymak için kullanmışlardı. Bu duruma karşı Hıristiyan halkın tepkisi ise, bazen ada dışına kaçmak, yani o zamanın tabiri ile “perâkende vü perîşân” olmak, bazen İstanbul'a arzuhâl ve mahzarlar göndermek ve bazen de ihtidâ etmek şeklinde olmuştu (Çevikel, 2000, 2006c, 2006ç; 325-332). Diğer dönemlerle kıyaslandığında en çok ihtidânın bu dönemde (1746-1801) yaşanmış olmasının dini, ruhi, sosyal ve ekonomik nedenlere ilâveten bir nedeni de bu durum olsa gerektir.

E. Şâhitler (Şuhûdî'l-hâl)

İhtidâ kayıtlarının önemli bir unsuru da şâhitler ya da “şuhûdî'l-hâl” idi. Şahitlik müessesesinin İslâm hukukundaki yeri malumdur. Hemen hemen her konuda bir muamelenin geçerli olması için en az iki erkek şahidin şahitliği yeterliydi. Bu durumda şahitlik yapacak kişilerin güvenilir olmalarına dikkat edilmekteydi.

1746-1801 dönemine ait ihtidâ kayıtlarının bilinmeyen bir nedenden dolayı 19'unda şâhit isimleri yazılmamıştı: KŞS 16: 1/7, 1/9, 1/11, 211/6, 211/8, 211/9, 211/10, 211/15; KŞS 18: 84/1, 128/2, 128/9, 1/7, 128/10; KŞS 19: 1/3, 1/4, 148/1; KŞS 21: 2/5, 2/7, 192/2, 288/2.

131 kayıttan 18'inde en az 2 şâhit, 31'inde 3 şâhit ve gerisinde 4 ve daha fazla şâhit bulunmaktadır. Şâhitlerin hepsi erkekti ve Müslümandı. Jennings (1993; 137) ve Erdoğan'nun (1999; 167) iddiası doğruysa, yani baba adları yerinde “ibn-i Abdullah” yazanlar mühtedi ise çoğunluğu doğuştan Müslüman olan şâhitlerin arasında bu dönemde de 4 tane sonradan Müslüman olma (mühtedi) şâhit vardı: Mezarıcı İbrahim bin Abdullah, Arab Hüseyin bin Abdullah¹⁶, Mustafa bin Abdullah ve Ali bin Abdullah. Bu örnekler için söz konusu iddiayı kabul etmek mümkün olabilir. Çünkü, İmparatorluk genelinde de, sonradan Müslüman olanlar genellikle babasının adıyla anılmaz, ona “Abdullah oğlu” yani “ibn-i Abdullah” denildiği bilinmektedir. Abdullah'ın kelime anlamı “Allah'ın kulu” demektir. Bu şekilde Müslüman olan zimmînin, Müslüman olmadığı için adı da İslâmî olmayan babasının adıyla anılması gibi uygunsuz bir durum önlenmiş oluyordu (Ercan, 2001; 200, 144 no'lu dipnot).

Burada, doğuştan Müslüman olup da, İslâm Peygamberi'nin Müslümanlara tavsiye ettiği birinci isim olan Abdullah ismini almış olanların mühtedilerden nasıl ayırt edileceği sorunu ortaya çıkmaktadır. Söz konusu iddia sahiplerinin bu soruna da cevap üretmeleri beklenirdi. Zirâ, şâhit isimleri arasında şu örnekler de vardı:

Ömer Efendi ibn-i Abdullah,
Sâdık Ağa ibn-i Abdullah,
El-hâc Ahmed ağa ibn-i Abdullah
Abdullah bin Hasan
Abdullah bin Osman
Abdullah kayını Mehmed Efendi
Gerineli Abdullah

¹⁶ Afrika kökenli bir mühtedi olabilir.

1746-1801 döneminde şahitlerin çoğunluğu doğuştan Müslümandı. Ama onaluncu yüzyılda kayıtlarda daha fazla mühtedi şahitlere rastlanmıştır (Erdoğan, 1999; 167).

Şahitler arasında İmparatorluğun diğer bölgelerinden de insanlar bulunmaktaydı: Karabağlı Hüseyin, Mısırlı Ömer Efendi, Diyarbakırlı Hacı Musa, Şeyh Mehmed sâkin ez-Balıkesir¹⁷, Arab Hüseyin bin Abdullah, Aksaraylı faziletli El-hâc Mehmed Efendi, Zencî Hâfız El-hâc Mustafa Efendi, Moravî El-hâc Mehmed Efendi, Kartalı Es-seyyid Hasan Efendi.

Şahitlerle ilgili belki de altı çizilmesi gereken en önemli konulardan birisi de onların hangi mesleklerden ve toplumsal statülerden olduklarıdır. İlgili dönemde meydana gelmiş olan ihtidâ olaylarında şahitlik yapmış kişileri mesleklerine ve toplumsal statülerine göre Tablo 5'teki gibi kabaca gruplara ayırmak mümkündür.

Tablo 5
İhtidâ Olaylarında Görev Alan Şahitlerin Meslekleri ve Toplumsal Statüleri

Güvenlik Görevlileri	Din Hizmetleri	Meslek Erbâbı	Sivil Memurlar	Toplum İleri Gelenleri (Ayan)	Sıradan Tebaa
Ases, Başçavuş, Bayrakdârbaşı, Beşe, Çavuş, Çavuşlar Emîni, Çeribaşı, Defterî, Haseki, Kalyoncu, Kethüdâ, Kâtibi, Kethüdâyeri, Miralây-ı Lefkoşa, Ortaçavuş, Subaşı, Topacı Ağası	Hâfız, Hoca, İmâm, Kâimmakâm-ı Nakibü'l Eşrâf ¹⁸ , Müezzin, Müezzinbaşı, Müftî, Mütevelli, Vâiz	Ayhıkçı, Babuşçı, Bakkal, Bardahçı, Basmacı, Berber, Boyacı, Çulhâ, Debbâğ, Fellâh, Haffâf, Hamamcı, Kahveci, Kalaycı, Kassâb, Kazzâz, Kazzâzbaşı, Keçeci, Kuşçı, Merâcı, Mezarıcı, Mumcu, Sarrâc, Terzi, Tokmakçı, Tütüncü, Yorgancı	Cizyeci, Çukadâr, Dellâl, Kassâm, Mahkeme, Kâtibi, Muhzır, Muhzırbaşı, Sarây Kapucısı, Ser-Kassâm, Vekilharc	Abdi Ağa, Ağazâde, Ahmed Efendi, Bakkâlzâde, Çelebi, Esnâfzâde, Hâcı, Hüseyin bin El- hâc Mehmed Ağa, Kambellili Mellâ (Molla), Misbahizâde, Muhaddiszâde, Muhzırzâde, Sâbık Çeribaşı, Sâbık İhtisâb, Sâbık Yeniçeri Ağası, Sâbık Nakibü'l Eşrâf, Sarıbegzâde, Seyyid, Şeyh	Çatoslı Hâcı Çatoslı Hasan, Fânî Hüseyin, Gerineli Abdullah, Hüseyin bin Kara Hasan, Lefkoşalı Hüseyin, Mustafa

¹⁷ Lefkoşa'nın Değirmenlik nâhiyesine bağlı bir köy olan Balıkesre gibi okumak mümkündür.

¹⁸ Kıbrıs'taki Peygamber sülâlesinden olan Seyyid ve Şeriflerin seccelerini tutmak ve onların devletle olan ilişkilerinde yardımcı olmak için görevli kişiye denirdi.

Tablo 5'teki şahitlerin mesleklerine ve toplumsal statülerine bakıldığı zaman aynı tablonun daha önceki ve sonraki dönemler için de geçerli olduğunu söylemek mümkündür (Erdoğan, 1999; 167-168; Erdönmez, 2007; Özkul, 2006). Neredeyse toplumun her kesiminden insanın ihtidâ olaylarında şahitlik yaptığı görülmektedir. Bu durum da, ihtidâ olayı ile toplumun her kesiminin ilgili olduğunu göstermektedir. Kayıtlara göre ihtidâ olayları tamamen gönüllülük esasına göre gerçekleşmişti. Resmi kurumların bu konuda bir baskısı söz konusu olmamıştı. Bununla birlikte Müslümanların bu konuda istekli ve teşvik edici olduklarını söylemek mümkündür.

Konuyla ilgili bazı araştırmalarda, şahitler arasında devleti temsil eden askeri ve dini görevlilerin de bulunması bu kişilerin ihtidâların sayısını artırmak istemeleriyle açıklamaya çalışıldığı görülmüştür. Bu fikrin doğruluk payı olabilir, zirâ Müslüman olan birisinin çevresindeki özellikle de sevdiği kişilerin de manevi kurtuluşa ermelerini arzu etmesi İslâm inancının doğasından kaynaklanmaktadır. Fakat, şu husus gözden kaçırılmamalıdır: Kadı bir bölgede en yetkili devlet görevlilerinden birisidir. Eyâletlerde, sancaklarda ve kazâlarda mülki amirleri denetlemekle ve şer'î ve örfî hukukun tatbik edilip edilmediğini kontrol etmekle görevli olan Kadı'ydı. Bu nedenle Kadılar doğrudan merkezden Padişah tarafından atanmaktaydı. Dolayısıyla Kadı toplum içine çıktığı anda, çarşıda, pazarda, düğünde, dernekte, camide, bayramlarda ve diğer merasimlerde etrafında doğal olarak devlet ve toplumun ileri gelenleri olmaktadır. Kadı neredeyse mahkeme orada kurulmaktaydı. Kadı her ortamda toplumun sorunlarını çözmeye çalıştığı için, özellikle birisi ihtidâ ettiğinde ve kaydolmak istediğinde Kadı bulunduğu ortama göre etrafında şahitlik için müsait olan kişileri şahit yazmıştır. Bunu dönemin ihtidâ kayıtlarında adları geçen şahit portrelerinden anlamak mümkündür. Kadı bir namazdan önce veya sonra ihtidâ olayını kaydettiyse şahitlerin cami cemaatinden, bir pazar yerinde tüccârdan, çarşıda esnâftan veya devlet işlerinin görüldüğü bir mecliste daha çok idarecilerden olduğu anlaşılmaktadır. Yoksa ne Kadı, etrafında o anda ehil kişiler varken özel olarak şahit aramaya çıkmış, ne de bazı askeri ve dini görevliler, etraflarındaki zimmîleri ne yapıp yapıp Müslüman edeyim ve adım deftere geçsin anlayışıyla birbirleriyle yarışa girmişlerdir.

SONUÇ

Tarih araştırmacıları elbette belli ölçüde tarihsel olaylara ve belgelere şüpheyle yaklaşmalıdırlar. Fakat bazı ön yargıların etkisinden, bilgi eksikliğinden veya araştırma yaparken çaba gerektiren etraflıca inceleme ve sorgulama yapmaktan kaçınıp, daha önce konuyla ilgili görüş ortaya atanları körü körüne taklit ve tekrar etmekten dolayı belgelerin kesin ifade ettiği verilerden sarfi nazar ederek, konu hakkında, birbiriyle de çelişen ve ihtimaller üzerine kurulu çıkarımlar yapmaya çalışmak veya görüş ileri sürmek de sağlıklı bir bilimsel anlayışın eseri olamaz. Bu husus özellikle ihtidâların nedenleri üzerinde yapılan tartışmalarda daha belirgindir. Maddi, kişisel ve ailevi etkenlerin de mutlaka bu konuda etkisi olmuş olabilir, fakat Jennings'in yaptığı gibi yapılırsa, yani bir taraftan ihtidâların toplumsal veya toplumlar arası ilişkiler çerçevesinde ele alınmasını savunurken, bir taraftan da ihtidâ eden erkekse, sanki Müslüman olunca hiç vergi vermeyecekmiş gibi, cizye yükünden kurtulmak, kadınsa, ya kocasını çekemez olduğu ve ondan boşanabilmek ya da gönülünü kaptırdığı bir Müslümanla evlenebilmek için ihtidâ ettiği ileri sürülürse ve olayın dini, ruhi ve moral boyutu hiç gündeme getirilmezse burada bilim ve bilim ahlâkı adına söylenebilecek çok şey kalmamış demektir.

İhtidâlar hakkında batılı düşünürlerin veya araştırmacıların tutumu ondokuzuncu yüzyıldan beridir çok değişmemiştir. Ondokuzuncu yüzyılda, İslâm'ın ortaya çıkışından itibaren hızla geniş coğrafyalarda yayılışında en önemli faktör olmuş olan ihtidâ olayı "kılıç teorisiyle" açıklanmaya çalışılırken, yirminci yüzyılın ilk on yıllarından itibaren aynı zihniyetle, fakat halkların İslâm'a haklarını daha da geliştirmek, ekonomik veya mesleki statü elde etmek, cizyeden muafiyet, ticarete daha fazla hareket alanı veya hacim elde etmek için girdikleri gibi bir argümanla bazı batılı âlimler çıkmıştı. Dün de bugün de, ihtidâ olayları aslında Hıristiyanların, Kilise'nin ve ruhban sınıfının bir başarısızlığı ve yetersizliği olarak görülmüştür (Köse, 1997; 65-66). Bu durum ihtidâ meselesinde batılı araştırmacılarda önemli ön yargılara neden olmaktadır ve bunun etkisiyle bu kişiler olayı, Müslüman olan insanları aşağılamayı da içeren, mutlaka basit maddi menfaatlere bağlama eğilimi sergilemektedirler. Jennings de onların bir ardılı olduğunu göstermiştir. Bazı Türk araştırmacılar da Jennings'i, ortaya attığı görüşlerin içerdiği tutarsızlıkların farkına varmadan, ya da dikkate almadan tekrar etmişlerdir.

Hâlbuki şu nokta gözden kaçırılmamalıdır: Madem ihtidâ etmek o kadar avantaj sağlıyordu ve devlet yöneticileri de o kadar istekli ve heyecanlı idiydiler, hatta olayda zor kullandıysalar 309 yılda ihtidâ edenlerin sayısı 400'de mi kalırdı? Diğer zimmîlerin akılları yok muydu? İhtidâ olayı günümüzde de dünya çapında devam eden bir olgudur. Özellikle Batı Avrupa'da ihtidâ oranı diğer bölgelere göre daha yüksek düzeyde gözükmektedir. Bu bölgede ihtidâ edenlerin de çok genç olmadıkları, bilakis yetişkin ve çoğunluğunun entellektüel birikime sahip kişiler olduğu bilinmektedir. Burada şunu sormak gerekir: Jennings'in ve onu destekleyenlerin ihtidâ sebebi olarak genelde ortaya koydukları cizye vergisinden kurtulmak veya kocasından kolayca ayrılabilirlik vb. gerekçelerden hangisi Batı Avrupa'daki ihtidâ olayları için geçerli olmuş olabilir? Bunun mantığı var mıdır? Bu gibi soruların sayısını artırmak mümkündür.

İhtidâ olayına yaklaşım konusundaki bu ciddi meseleye değindikten sonra şu tespitleri de aktarmak gerekir: Birçok araştırmacının incelediği dönemler arasında, sicillere yansıdığı kadarıyla, en çok ihtidâ 1746-1801 döneminde gerçekleşmiştir. Bu döneme değişik açılardan bakıldığında da ada tarihinin en çalkantılı süreçlerinden birisinin bu yıllarda yaşandığı ve bunun da ihtidâ oranının yüksek olmasında dikkate değer bir etkisi olduğu anlaşılmaktadır.

İhtidâ kayıtlarında yetkililerin zor uyguladığına dair bir işaret bulunamamıştır. Tam tersine işin gönül rızasıyla gerçekleştiğine dair notlar vardır.

İhtidâlarda kişilerin çevreleriyle ilişkilerinin, dini ve ruhi dönüşümlerinin en önemli faktör olduğunu ihtidâ kayıtlarında açıkça belirtilen ifadeler ve unsurlar göstermektedir. Maddi ve kişisel nedenlerin de olayların bazılarında etkili olmuş olabileceği muhakkaktır, fakat bizim dönemimizde ve diğer dönemlerin çoğunda kayıtlara yansıyan örneği yoktur. Birkaç tane varsa ve kayıtlara yansıdıysa, bu demektir ki ihtidâların büyük çoğunluğunda iddia edilen etkenlerin etkisi olmamıştır. Zirâ olmuş olsaydı diğer kayıtlara da bol bol yansiyacaktı.

İhtidâlarda bireysel tercihler ve iradeler söz konusu olmuştur. Bir merkezden yönlendirme işaret veya alametine rastlanmamıştır. İhtidâlar değişik zamanlarda ve adanın farklı, fakat cemaatlerin rahatlıkla sıkı ilişki kurabildiği köşelerinde meydana gelmiştir. Kitlesel bir hareket söz konusu değildir.

İhtidâ edenlerin ihtidâdan sonra yakınlarıyla ilişkilerini kestiklerine dair bir kayda rastlanmamıştır.

İhtidâ muamelelerinde İslâm'ın Hanefî hukukunun tatbik edildiği görülmüştür. Bu durumu, ihtidâ eden kişinin Şer'i Meclis'e hüsnü rızasıyla geldiği, yaş olarak yeterli şartı taşıdığı ve çocukların Müslüman olan anne veya babaya verildiği gibi hususların kayda geçirilmesi göstermektedir.

İlgili dönemde ve diğer dönemlerde meydana gelen ihtidâların toplumsal düzende ve nüfus oranlarında önemli bir etki yaptığı söylenemez. Mühtediler topluma kısa sürede entegre olmuşlardır. Kendi gayretlerinin yanında devlet ve Müslüman toplumun desteği bu sürece katkı koymuştur. İhtidâ ettikten sonra İslâm Peygamberi'nin ve onun yakınlarının isimlerini tercih etmiş olmaları da bu entegrasyon sürecine katkı yapmıştır.

1746-1801 döneminde ihtidâ edenlerden herhangi birisinin tekrar eski dinine döndüğüne, yani irtidat¹⁹ ettiğine dair bir kayıt bulunamamıştır.

İslâm hukukuna göre Müslümanların gayrimüslimlere mirâsçı olmaları câiz olmadığı gibi, Gayrimüslimlerin de Müslümanlara mirâsçı olmaları câiz değildir. Çünkü, "din ayrılığı mirâs engelidir" denilmiştir (Cin-Akgündüz, 1990; 360). İncelenen dönemde uygulama açısından ihtidâ edenlerin aileleriyle olan mirâs meseleleri hakkında bilgi bulunamamıştır. Bunun için şer'îye sicillerindeki diğer kayıtları ayrıntılı şekilde incelemek gerekir. Diğer kayıtlarda da şayet açık bir kayıt yoksa, kişinin mühtedi olduğunu gösteren baba adı yerinde "ibn-i Abdullah" yazılmasından başka bir ip ucu bulmak zor gözükmektedir. Burada da sorun vardır. Zirâ, doğuştan Müslüman olanların da sıklıkla "Abdullah" ismini alabildikleri bilinmektedir.

BİBLİYOGRAFYA

A. Arşiv Kaynakları

- KBM:** T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi (İstanbul), A. DVN. KBM.:1/1-55
- KBŞ:** Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi (İstanbul), A. DVN. KBŞ.: 1/1-59.
- MD** 12, 17, 19, 21: T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi (İstanbul) Mühime Defterleri.
- KŞS** 16, 18, 19, 20, 21, 22, 40: KKTC Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, Lefkoşa, KKTC.
- KKTC-MA, ŞS:** 10/1 2: Bu KKTC Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi'nde (Girne) "Geçici Kayıt No: 10/1" künyesi ile kayıtlı Kıbrıs Şer'îye Sicili parçası.
- 12 Numaralı Mümimme Defteri (978-979/1570-1572),** (1996). Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, Divân-ı Hümâyûn Sicilleri Dizisi: IV, Yayın No: 33.

¹⁹ İslâm hukukuna dair eserlerde irtidât, ihtidâ kavramının tam tersi olan ve dinden çıkma anlamına geldiği için öldürülmeyi de gerektiren bir kavram olarak tanımlanmaktadır (El-heytemi, ...; Kurt, 2004). Kıbrıs'ta irtidâtin bilinen tek örneği Hicri 22 Şevvâl 1221 tarihli tartışmalı bir olaydır (KŞS 40: 61/4, 70/1, 79/1). Olayın yabancıların Osmanlı'nın her şeyine karışmaya başladığı Tanzimat Dönemine rast gelmesi dikkat çekicidir.

B. Araştırmalar

- Alasya, H. F., (1977). *Kıbrıs Tarihi ve Kıbrıs'ta Türk Eserleri*. 2. Baskı. Ankara.
- Altan, M. H., (2000). *Kıbrıs'ta Rumlaştırma Hareketleri*. 2. Baskı. Lefkoşa: Milli Arşiv Yayınları No: 1.
- Bedevi, V., (1971). "Kıbrıs Şer'i Mahkeme Sicilleri Üzerine Araştırmalar", *Milletlerarası Birinci Kıbrıs Tetkikleri Kongresi (15-19 Nisan 1969)*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayını, 139-156.
- Cin, H. – Akgündüz, A., (1990). *Türk-İslâm Hukuk Tarihi*. II . Cilt (Özel Hukuk). İstanbul, Timaş Yayınları.
- Cobham, C. D., (1908). *Excerpta Cypria. Materials for a History of Cyprus*. Cambridge.
- Çetin, O., (1994). *Sicillere Göre Bursa'da İhtidâ ve Sosyal Sonuçları (1472-1909)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Çevikel, N., (1997a). "1570-71 Türk Fethi ile Kıbrıs'ta Meydana Gelen Toplumsal Değişim Hakkında Bir Tahlil Denemesi", *Journal for Cypriot Studies*, 3/1. Gazimağusa (KKTC): Eastern Mediterranean University, 39-68
- Çevikel, N., (1997b). "Osmanlı Türkleri'nin Kıbrıs'ı Fethinin (1570-71) Meşruiyeti Meselesi" *Journal for Cypriot Studies*, 3/4. Gazimağusa (KKTC): Eastern Mediterranean University, 357-399.
- Çevikel, N., (1999). "Muslim - non-Muslim Relations in the Ottoman Province of Cyprus (1750-1800)", *The Great Ottoman - Turkish Civilization*, V.II. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 428-437.
- Çevikel, N., (2000). *Kıbrıs Eyâleti: Yönetim, Kilise, Ayan ve Halk (1750-1800) / Bir Değişim Döneminin Anatomisi*. Gazimağusa: Doğu Akdeniz Üniversitesi Basımevi.
- Çevikel, N., (2000a). "KKTC Milli Arşivi Kıbrıs Şer'îye Sicilleri", *Toplumsal Tarih Dergisi*, 78, 8-22.
- Çevikel, N., (2006a). *Kıbrıs'ta Osmanlı Mirâsı (1571-1960)*. 2. Baskı. İstanbul: 47 Numara Yayıncılık.
- Çevikel, N., (2006b). *Kıbrıs: Akdeniz'de Bir Osmanlı Adası (1570-1878)*. İstanbul.
- Çevikel, N., (2006c). "18. Yüzyıl Osmanlısında Kıbrıs Ortodoks Kilisesi Mensuplarının ve Gayrimüslimlerin İstanbul'a Gönderdikleri Mahzarlar ve Arzuhâller", *XVth Congress of Turkish History, 11-15 September 2006 – Ankara*. Ankara: T.C. Atatürk Kültür ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu. (Basılacak)
- Çevikel, N., (2006ç). "Kuzey Kıbrıs Arşivleri ve Kıbrıs Araştırmaları", *Türk Kültürü*, Sayı: 515-516, Yıl: XLIV, 65-74.
- Çevikel, N., (2006ç). "Kıbrıs'ta Ortodoks Rum Liderliği Ve Gayrimüslim Tebaa İlişkilerine Dair Birkaç Not", *Türk Kültürü*, Sayı: 523-524, Yıl: XLIV, 325-332.
- Çevikel, N., (2007). "On altıncı Yüzyılda Osmanlı Devleti, Akdeniz Dünyası ve Kıbrıs'ın Fethi", *Türk Dünyası Araştırmaları*, Sayı: 168, 159-178.
- Çevikel, N., (2007a). "Muslims and Dhimmîs (Non-Muslims) in the Ottoman Province of Cyprus (1750-1800)" *Hamdard Islamicus*, Vol. XXX, No. 2, April-June 2007, 49-59.
- Çiçek, K., (1992). "Zimmis (Non-muslims) of Cyprus in the Sharia Court, 1110/39 A.H./1698-1726 A.D.", (Unpublished Ph.D. Thesis). Birmingham: University of Birmingham.

- Dağlı, Y., - Üçer, C., (1997). *Tarih Çevirme Kılavuzu*, IV.-V. Cilt. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Devellioğlu, F., (1995). *Osmanlıca – Türkçe Ansiklopedik Lûgat: Eski ve Yeni Harflerle*. 12. Baskı. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.
- Dündar, R., (1998). “Kıbrıs Beylerbeyliği (1571-1670)”, (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Kayseri: İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- El-heytemi, A., (...). *Kur'an ve Sünnetten Delillerle İrtidat ve Mürtedin Hükmü*, (Çev.: Halil Müftüoğlu). İstanbul: Hak Yayınları, No:8.
- Ercan, Y., (2001). *Osmanlı Yönetiminde Gayrimüslimler: Kuruluşundan Tanzimat'a Kadar Sosyal, Ekonomik ve Hukuki Durumları*. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Erdoğan, M. A., (1997). “Kıbrıs Adası'nın 1831 Tarihli Bir Osmanlı Nüfus Sayımı”, *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih İnceleme Dergisi*, Sayı: XII. İzmir.
- Erdoğan, M. A., (1999). “Osmanlı Kıbrıs'ında İhtidâ Meselesi (1580-1640)”, *Prof. Dr. İsmail Aka Armağanı*. İstanbul: Beta Basım Yayın, 163-170.
- Erdönmez, C., (2007). “Tanzimat Çağı'nda Kıbrıs'da Toplumlar arası İlişkilerin Dinî Boyutu: İhtida”, (Yayımlanmak üzere gönderilmiş, fakat henüz yayımlanmamış makale).
- Gazioglu, A., (1994). *Kıbrıs'ta Türkler*. Lefkoşa: Cyrep.
- Heffening, (1971). “Mürted, Murtadd”, *İslam Ansiklopedisi*, C. VIII. İstanbul: 812-818.
- Hill, G. H., (1952). *A History of Cyprus*, I – IV. Cambridge: Cambridge University Pres.
- İnalçık, H., (1969). *The Ottoman Policy and Administration in Cyprus After the Conquest*. Ankara: Ayyıldız Matbaası.
- İnalçık, H., (1971). “Önsöz”, *Milletlerarası Birinci Kıbrıs Tetkikleri Kongresi (15-19 Nisan 1969)*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayını, IX-XIII.
- Jennings, R. C., (1986). "The Population, Taxation and Wealth in the Cities and Villages of Cyprus According to the Detailed Population Survey (Defter-i Mufassal of 1572)", *Journal of Turkish Studies*, X, 175-89.
- Jennings, R.C., (1993). *Christians and Muslims in Ottoman Cyprus and the Mediterranean World, 1571-1640*. New York: New York University Press.
- Jennings, R. C., (1993a). “Divorce in the Ottoman Sharia Court of Cyprus, 1580-1640,” *Studia Islamica*, LXXVIII, pp. 155-167. Bu makalenin çevirisi için bkz.: Jennings, R. C., "Kıbrıs Osmanlı Şer'iyye Mahkemesi'nde Boşanma, 1580-1640", (Çeviren: Nuri Çevikel). Çevikel, N., (2006), *Kıbrıs'ta Osmanlı Mirâsı (1571-1960)*. İstanbul: 47 Numara Yayıncılık, 289-304.
- Jennings, R. C., (2006). “Lefkoşa”, (Çev.: Erdoğan, M. A.). *Doğumunun 65. Yılında Prof. Dr. Ahmet Özgiray'a Armağan: Tarihin İçinden*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 366-378.
- Köse, A., (1997). “The Assessment of Various Factors in the Spread of Islam During the Medieval Period”, *Turkish Journal of Islamic Studies*, Issue: 1, İstanbul: ISAM / Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 65-90.
- Kurt, A. O., (2004). *Yahudilik, Hristiyanlık ve İslâm'da Din Değiştirme*. İstanbul: Gökkuşbu Yayınları.
- Luke, H., (1969). *Cyprus Under the Turks (1571-1878)*. London: Hurst.

- Orhonlu, C., (1971). "Osmanlı Türkler'inin Kıbrıs Adasına Yerleşmesi (1570-1580)", *Milletlerarası Birinci Kıbrıs Tetkikleri Kongresi (15-19 Nisan 1969)*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayını, 91-97.
- Özkul, A. E., (2006). "XVIII. Yüzyılda Kıbrıs Adasında İhtida Hareketleri", *XVIIth Congress of Turkish History, 11-15 September 2006 – Ankara*. Ankara: T.C. Atatürk Kültür ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu. (Basılacak)
- Papadopoullas, T., (1965). *Social and Historical Data on Population (1571-1881)*. Nicosia.
- Refik, A., (1926). "Kıbrıs ve Tunus Seferlerine Aid Resmi Vesikalar", *DEFM (Darü'l Fünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası)*, V.
- Şeker, M., (2005). "Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre İhtidâ Etmenin Şartları – Tanzimat Sonrası Belgeler Işığında", *Diyanet İlmi Dergi*, C. 41, Sayı: 2, 71-86.
- Tabakoğlu, A., (1985). *Gerileme Dönemine Girerken Osmanlı Maliyesi*. İstanbul: Dergâh Yayınları.

EK:

1746-1801 Döneminde Kıbrıs'ta Meydana Gelen İhtidaları Gösterir Tablo²⁰

S ²¹ . No	Eski Ad	Y.D. ²²	Yeni Ad	İkâmet Yeri	K.T. ²³	Şuhûdi'l-hâl (Şâhitler)	K. ²⁴
1	Yorgi v. Kostanti	Şâbb ²⁵	Mehmed	Lefke kazâsı	29 Zâ 1159	-	KŞS 16 (11. 1158- 1164): 1/7
2	Franzo b. Pavli		Ümmü-Gülsüm	Lefkoşa İbrahim Paşa Mahallesi	29 Zâ 1159	-	KŞS 16: 1/9
3	Yorgi v. Baba Ohdori	Sağır-i mümeyyiz ²⁶	İbrahim	Gerine kazâsı Dikomo karyesi	16 B 1160	Mahmud Efendi, Osman Çelebi, Mahmud Beçe, Ser-muhzırân Mahmud	KŞS 16: 1/10
4	Yakob v. Artin "Ermeniyân-dan"	Şâbb-ı emredd ²⁷	Osman	Lefkoşa Debbâğhâne mahallesi	4 C 1161	-	KŞS 16: 1/11
5	Nikola v. Braşevka		Mustafa	Karpas (?) kazâsı Leonarissa karyesi	8 Z 1161	Hasan Abdurrahman, Hasan Basri, Mumcu Mehmed,... (?) ²⁸	KŞS 16: 1/12
6	Sahayet v. Yasef	Sağır-i âkil	Süleyman	Lefkoşa Ömeriye mahallesi	7 Ş 1161	Muhzır İbrahim, Mahmud Efendi, Mısıf Ömer Efendi	KŞS 16: 3/3
7	Franzo b. Yorgi Nasrâniyye		Fâtıma	Gerine kazâsı Arab karyesi	9 N 1163	-	KŞS 16: 3/4
8 ²⁹ 9 10	Mariye b. Mihayil, a) Sağır oğlu Yorgi, b) Sağır kızı Lino		8) Ümmü-Gülsüm 9) Mehmed 10) Havva	Karpas karyesi (Karpas kazâsı merkez karyesi)	15 C 1164	Muhzır Mellâ İbrahim, Muhzır-ı Kassâm Mahmud, Kâtib-i mahkeme Mahmud Efendi	KŞS 16: 211/1
11	Luizi v. Simyo	Sağır-i âkil	Mehmed	Mağusa kazâsı Melunda karyesi	6 M 116	Muhzır İbrahim, Muhzır Rüstem, Hafîf Hüseyin	KŞS 16: 211/2

²⁰ Kısaltmalar: KŞS: Kıbrıs Şer'îye Sicili; v.: veled; H.: Hicri; b.: bint; M: Muharrem; S: Safer; Râ: Rebî'ü'l-evvel; R: Rebî'ü'l-ahir; Câ: Cemâziye'l-evvel; C: Cemâziye'l-âhir; B: Receb; Ş: Şaban; N: Ramazan; L: Şevvâl; Zâ: Zî'l-ka'de, Z: Zî'l-hicce.

²¹ Sıra.

²² Yaş Durumu.

²³ Kayıt Tarihi.

²⁴ Kaynak.

²⁵ Şâbb: Genç, delikanlı, yiğit (Devellioğlu, 1995; 974).

²⁶ Sağır: Bülûğa ermemiş, ergenlik çağına gelmemiş çocuk; Sağır-i mümeyyiz: Alım satıma aklı eren, alışverişte aldanmayan çocuk (Devellioğlu, 1995; 910).

²⁷ Şâbb-ı emredd: Henüz sakalı, bıyığı çıkmamış genç (Devellioğlu, 1995; 1974).

²⁸ Silik olduğu için okunamadı.

²⁹ 8. Sıra: Anne, 9. Sıra: Erkek çocuğu, 10. Sıra: Kız çocuğu. Bu noktadan sonra diğer çocuklu anne ve babaların ve onların çocuklarının isimlerinin önüne karışıklık olmaması için sıra numaraları konulmuştur.

12	Pavli v. Yorgi	Şâbb-ı reşid	Osman	Mağusa kazâsı Korno karyesi	8 C 1164	Çukadâr İbrahim, Çukadâr Hüseyin, İbrahim bin Mehmed, Muhzır İbrahim	KŞS 16: 211/3
13	Margiro b. Hosa		Kerîme	Lefkoşa (?) Sarayardı mahallesi	3 M 1164	-	KŞS 16: 211/5
14	Andoni v. Yanni		Mustafa	Leymosun kazâsı Manarollî ³⁰ karyesi	Gurre ³¹ M 1164	-	KŞS 16: 211/6
15 16	Piyeri v. Yanni Sağîre kızı Mariko		15) İsmail 16) Fâtıma	Lefkoşa Katomilo karyesi	1164 (?)	-	KŞS 16: 211/8
17	Mariyo		Âişe	Tuzla kazâsı	7 S 1164	-	KŞS 16: 211/9
18 19 20	Mariyo b. Yanni Sağîr oğulları Hristofî ve Samende- roya		18) Fâtıma 19) Hasan 20) Hüseyin	Lefkoşa Luricina karyesi	1164 (?)		KŞS 16: 211/10
21	Yorgi v. Yoğro		Ali	Larnaka kazâsı Dali karyesi	21 L 1164	Çukadar Osman, (...?) Mehmed, Kara Mahmud, Mahmud Efendi	KŞS 16: 211/11
22	Yorgi v. Bedro		Mehmed	Larnaka kazâsı Dali karyesi	15 C 1164	Muhzır Rüstem, Muhzır Kara Mahmud, Mahmud Efendi	KŞS 16: 211/12
23	Yanni v. Yorgi zimmî		Mehmed	Lefkoşa (Fî'l-asl Mısır)	19 Râ 1180	Muhzır Hâcî Ebubekir, Osman, Ahmed Beşe, Serçavuşân Mehmed Ağa, Kapuçî (...?)	KŞS 18: 11. 1170- 1198): 81/1
24	Toma v. Pedri	Sağîr-i mümeyyiz	Hasan	Dağ nâhiyesi Timbo karyesi	2 N 1183	El-hâc Mehmed, Mustafa b. Abdülkerim, Mukayyid Esseyyid Hüseyin Efendi	KŞS 18: 82/2
25	Marikora veledet-i Hristodoli		Âişe	Gerine Kazâsı Labta karyesi	8 N 1183	Aya Sofya Câmî'-i Şerifi Müezzini El-hâc Ahmed, Mehmed Beşe, Muhzır Hüseyin	KŞS 18: 82/3

³⁰ Monagroulli – Limasol.³¹ Ayın ilk günü.

26	Risofi v. İstradi Zimmf		Mustafa	Lefkoşa Ayakaşano mahallesi	26 N 1183	Mukayyid Es-seyyid Hüseyin Efendi, Muhzürü'l-Kassâm Hüseyin, Balili Osman bin Hüseyin	KŞS 18: 82/4
27	Felibo v. Cirkako	Sabî-i mümeyyiz	Hüseyin	Baf kazâsı İstavrokonlim karyesi	1183 (?)	Muhzır Hâcı Ebubekir, Muftafa bin Hüseyin, Yorgancı Hüseyin bin Mehmed	KŞS 18: 82/5
28	Tuizi v. Toma		Ali	Hirsofi kazâsı Sinboli karyesi	1183 (?)	İbrahim Ağa ibn-i Es-seyyid El-Hâc Hüseyin Efendi, Ez-zâim Mustafa Ağa bin Hüseyin	KŞS 18: 82/6
29	Karlo nasrâniyye		Emine	Tuzla kazâsı Circivan karyesi	1183 (?)	Mukayyid Es-seyyid Hüseyin Efendi, İmam Kara (... ?), Fellah Yusuf Ağa, Es-seyyid Hüseyin Efendi	KŞS 18: 82/7
30	Piyeri v. Yorgi	Sabî-i mümeyyiz ³²	Mehmed	Gilan kazâsı nefsi Gilan ³³ karyesi	1184 (?)	Dellâl Emir Mehmed, Kassâb İbrahim ibn-i Mehmed, Es-seyyid Hüseyin Efendi	KŞS 18: 82/8
31	Felibo v. Yorgi	Şâbb-ı emredd	Mehmed	Hirsofi kazâsı Termityosa karyesi	28 N 1184	Muhzürü'l-Kassâm Hüseyin, Mukayyid Es-seyyid Hüseyin Efendi, Çavuş Mustafa Ağa	KŞS 18: 82/9
32	Sava v. Lefteri	"Sabî 13 yaşında olub"	Mehmed	"Mağusa Maraş'ından olub"	Gurre-i Şevvâl 1184	Hâcı Ahmed Hüseyin, Ali Beşe, Es-seyyid Ömer Efendi ibn-i Es-seyyid Ahmed	KŞS 18: 82/10
33 34 35 36	İstiradi v. Yorgi "Sağire-i sülbiyye üç kızları"		33) Mustafa 34) Emine 35) Meryem 36) Âişe	Lefkoşa Ömeriye Mahallesi	10 M 1185	Mukayyid Es-seyyid Hüseyin Efendi, Ser-muhzırân Mellâ Hasan, Çorbacı Süleyman Ağa ibn-i Mustafa, Ali Efendi ibn-i Mehmed, Mustafa bin Ahmed	KŞS 18: 82/11

³² Bkz.: Sağîr-i mümeyyiz.³³ Gilan merkez karyesi.

37	Braşoka v. Yanni	Sabî-i mümeyyiz	Hüseyn	Tuzla kazâsı Anyoni karyesi	1185 (?)	Ahmed bin Mehmed, Mehmed Ali bin Ahmed	KŞS 18: 83/4
38	Cirkako v. Todori	Sabî-i mümeyyiz	Mustafa	Tuzla kazâsı Alaturka karyesi	26 Râ 1185	Kartali (?) Es-seyyid Hasan Efendi, İmâm Ali Efendi	KŞS 18: 83/5
39	Nikola v. Yorgi	Şâbb-ı emredd	Ali	Lefkoşa Kaymaklı karyesi	23 Râ 1186	Es-seyyid Mellâ Mehmed bin Ahmed, Bayraklırbaşı Hâcî Mustafa, Çavuşlar Kethüdâsı Mustafa Ağa	KŞS 18: 83/6
40	Ristofi v. (... ?)	Sabî-i mümeyyiz	-	Nefs-i Değirmenlik	4 L. 1186	Muhzır Hâcî Halil, Haffâf Usta Mehmed bin İlhân, Haffâf Veli, Hâcî Hüseyin bin Süleyman	KŞS 18: 83/7 (Eksik Belge)
41	Luizi v. Yanni		Mehmed	Dağ nâhiyesi Ayvasıl karyesi	10 B 1193	-	KŞS 18: 84/1
42	Luizi zimmî		Mustafa	Lefke kazâsı Maratasa Karyesi	8 S 1194	Arab Ahmed Mahallesi'nden Mellâ Mahmud, Hâlâ Çeribaşı El-hâc Mustafa	KŞS 18: 84/5
43	Andriyano b. Yanni Nasrâniyye		Âişe	Değirmenlik nâhiyesi Ekseroş (?) karyesi	1194 (?)	Kahveci Ahmed, Ömer Beşe, Debbâğ Hüseyin, Meracı (?) Hasan	KŞS 18: 84/8
44	Andoni v. Mihayil Zimmî		Ahmed	Gerine kazâsı Yorgoz karyesi	24 Câ 1194	Bardaıcı Es-seyyid Ahmed, Mellâ Mehmed, Hoca Mehmed Efendi, Sarıbegzâde Faziletli Mustafa Efendi	KŞS 18: 84/9
45	Yanni v. Cirkaci	Sabî-i mümeyyiz	Mehmed	Mesariye kazâsı Paşa karyesi	28 Z 1186	Hâfız Kartali Es-seyyid Hasan Efendi, İmâm Mustafa Efendi ibn-i Hâcî Ali, Mustafa bin Abdullah.	KŞS 18: 128/1
46	Yanni v. Andoni	Şâbb-ı emredd	Ali	Gerine kazâsı Karni karyesi	29 Câ 1186	-	KŞS 18: 128/2
47	Saferi v. Tomazi zimmî		Mustafa	Nefs-i Tuzla	15 Z 1186	Ali bin Abdullah, Ali bin Hüseyin, Muhzır Mustafa, Ser-muhzırân Mellâ Hüseyin	KŞS 18: 128/3

48	Korini b. Zahriyye Nasrâniyye		Fâtma	Lefkoşa Ömeriye Mahallesi (Fî'l-asl İstanbul)	-	Es-seyyid Ali Ağa, Hâfiz Es-seyyid İbrahim Efendi	KŞS 18: 128/5
49	Çirkako v. Ağustî zimmi		Mehmed	Dağ nâhiyesi Akterikodi karyesi	25 B 1187	-	KŞS 18: 128/9
50	Ristorinodi "Hâlâ Yeniçeri Ağası Osman Ağa'nın olan"		Ahmed	Lefkoşa (?)	27 N 1187	-	KŞS 18: 128/10
51	Argiro v. Mihayil	Mürâhik ³⁴	Ali	Değirmenlik nâhiyesi Aksimedoş karyesi	16 L 1187	Kuşçî Hâcî Mustafa, Abdullah kaymı Mahmud Efendi, Mütvellî Mehmed Ağa, Kâtib El-hâc Mehmed Efendi	KŞS 18: 128/11
52	Yaseli v. Savva	Şâbb-ı emredd	Mehmed	Lefkoşa Mahmud Paşa Mahallesi	25 Zâ 1187	Muhzır Mellâ Hasan, Dellâl Es-seyyid El-hâc Veli, Karabağlı Hüseyin, Kahveci Derviş Osman bin Hüseyin, Kahveci Paşalı Ahmed bin Mehmed	KŞS 18: 128/12
53	Luizi v. Pedri	Şâbb-ı emredd	Mehmed	Gerine kazâsı Arab karyesi	28 Zâ 1187	Muhzır Mellâ Hasan, Ser-muhzır Hüseyin Ağa, Kâtib El-hâc Mehmed Efendi, Yine karye-i mezbûreden Ahmed bin Mahmud, Nesr karyesinden Mellâ Hasan ibn-i Veli, Ömer Çukadâr, Saray Kapıcısı Halil Ağa	KŞS 18: 128/13
54	Hrvesti b. Ristolo nasrâniyye		Emine	Lefkoşa Ayakaşano mahallesi	23 C 1188	Muhzır Mellâ Hasan, Cizyeci İbrahim, Tobcı Ağası Ahmed Ağa ibn-i Hüseyin, Fahrü'l-ulemâ İmrâli Es-seyyid Mehmed Efendi ve Ali Efendi	KŞS 18: 129/4

³⁴ Mürâhik: Buluğ çağına ermiş, on iki yaşına basmış erkek çocuk (Devellioğlu, 1995; 732).

55	Mihayil v. Felibo	Sabî-i mümeyyiz	Hüseyin	Lefkoşa Câmî'î Cedîd mahallesi	4 B 1188	Ser-muhzırân Mellâ Hüseyin, Babuşçı Veli, Hâcî Hüseyin, Dellâl Hâcî Veli, Ömer Efendi ibn-i Abdullah Efendi	KŞS 18: 129/4
56	Ristina b. Ristofi nasrâniyye		Havva (?)	Lefkoşa Ayasofya mahallesi	-	Lefkonuklu İsmail karndaşı Mehmed, (...?) Ahmed Beşç, Hascki Es-seyyid Mehmed Ağa	KŞS 18: 129/5
57	Nikolo v. Cirkako zimmî		Mehmed	Dağ nâhiyesi Aysilimof (?) karyesi	24 L. 1188	El-hâc Mehmed Ağa, Çeribaşı-i sâbık Es-seyyid Hüseyin Ağa, Kâimmakâm-ı Nakîbü'l-Esrâf faziletlü Es-seyyid Hüseyin Efendi, El-hâc Mehmed bin Hasan	KŞS 18: 129/6
58	Yorgi v. Mihayil	Sabî-i Mürâhik	Mustafa	Lefkoşa Kızılbaş karyesi	3 L. 1188	Osman Ağa, Zâim Ömer Ağa, Osman bin Berber Ahmed, (...?) Es-seyyid Ahmed, Yusuf Ağa ibn-i Hâcî Hasan Ağazâde	KŞS 18: 129/7
59	Cabor v. Vartan nâm Ermeni	Şâbb-ı emredd	İbrahim	Lefkoşa "Fî'l-asl Mahmiye-i İstanbul'da Cihângir mahallesi"	17 R 1188	Kethüdlâyeri Ramazan Ağa, Berber Şeker Ali, Ases Kara Osman Ağa, Sâdık Ağa ibn-i Abdullah, Abdullah bin Hasan	KŞS 18: 129/8
60	Mariye b. Poli nasrâniyye		Âişe	Gerine kazası Labta karyesi Karavera mahallesi	3 M 1189	(...?) İmâmî Mehmed Efendi, Muhzır Menlâ Hasan, Muhzırbaşı Hüseyin, İmâm Mahmud Efendi bin Yusuf, Faziletlü Osman Efendi bin Hasan Efendi ibn-i Üzengicizâde	KŞS 18: 129/9
61	Melya b. Poli nasrâniyye		Âişe	Gerine kazası Yorgoz karyesi	-	Hüseyin bin Osman, Kule İbrahim, Ser-muhzırân Mellâ Hüseyin, Zâim Mustafa Ağa	KŞS 18: 129/11

62	Corcos v. Ianari		Abdülkadir	Lefkoşa "Fî'l-asl medîne-i Lazkiye nevâhisinden Dârü's-safra"	-	Çukadâr Hâcı İbrahim, Mustafa bin Es-seyyid Hâcı Mehmed	KŞS 18: 130/8
63	Andoni v. Yorgi	Sabî-i mümeyyiz	Mehmed	Dağ nâhiyesi Lakatemiye karyesi	8 N 1190	Hüseyin Beşe, Çelebi Es-seyyid Ahmed, Orta Çavuş Mehmed, Mustafa Hâcı Mehmed, Faziletlü Ali Efendi	KŞS 18: 130/9
64	Tomazo v. Argiro zimmî		Hüseyin	Lefkoşa Ayakaşano mahallesi	-	Hasan Ağa, Memiş bin Muharrem, Debbâğ Ahmed Ağa, Mellâ İshak	KŞS 18: 130/10
65	Yorgi v. Yoli	Sabî-i mümeyyiz	Mehmed	Mesariye kazâsı Turunçlu karyesi	-	İmâm oğlu Es-seyyid Mehmed, Ser-muhzrân Mellâ Hüseyin, Diyarbekirli Hâcı Musa	KŞS 18: 130/11
66	Yorgi v. Ristofi	Sabî-i mümeyyiz	Ahmed	Lefkoşa Debbâğhâne mahallesi	23 Râ 1191	Çukadâr Ahmed Ağa, Ahmed Ağa, Ali Efendi	KŞS 18: 130/12
67	Nikola v. Luizo zimmî		Mehmed	Tuzla kazâsı Anaforiya karyesi	-	Derviş Ağa bin Receb, Ümmü'l-Harâm ³⁵ hazretleri türbedârı Es-seyyid İsmail Efendi	KŞS 18: 130/13
68	Mariyo b. Braşevka nasrâniyye		Ümmü Gülsüm	Omorfa kazâsı Prestorana karyesi	20 Râ 1191	Mehmed Ali, Es-seyyid Mellâ Mustafa, Kuklah Hâcı Hasan, Faziletlü Es-seyyid Sâlih Efendi	KŞS 18: 131/3
69	Melya b. Yorgi	Mürâhika ³⁶	Fâtıma	Lefkoşa Kaymaklı karyesi	20 M 1192	Muhzır Mellâ Hasan, Yusuf bin Hüseyin	KŞS 18: 131/4
70	Ristino b. Nikolo nasrâniyye		Fâtıma	Dağ nâhiyesi İncirli karyesi	23 R 1192	Ser-muhzrân Mellâ Hüseyin, Çukadâr Bedevî Hasan bin Süleyman, Kassâb Arab Hüseyin bin Mehmed	KŞS 18: 131/5

³⁵ Hala Sultan yani Rümeyşâ bint-i Milhân.

³⁶ Mürâhika: Dokuz yaşına basıp bâliğ olmayan kız çocuğu (Devellioğlu, 1995; 732).

71	Florenzo b. Yorgi		Fâtıma	Mesariye kazâsı Ayasariko karyesi	22 Râ 1192	Muhzır Mellâ İsmail, Ser-muhzırân Mellâ Hüseyin	KŞS 18: 131/8
72	Mariye b. Yorgi nasrâniyye		Fâtıma	Gerine kazâsı Vasilya karyesi	21 C 1193	Çavuşlar Silâhdârı Ebubekir, Zâim Musa Ağa, Melharû's-sâdâti'l-kirâm En-nakîbü'l-Eşraf şerâfetlü Es-seyyid Hüseyin Efendi	KŞS 18: 131/10
73	Cirkako v. Fudi	Mürâhik	Mehmed	Omorfa kazâsı Akça karyesi	29 Câ 1180	-	KŞS 19 (11. 1180- 1183): 1/3
74	Mûmî zimmî "Nusârî tâifesinden"		Mehmed	Lefkoşa "Fî'l-asl Şâm'dan olub"	14 H 1180	-	KŞS 19: 1 / 4
75	Yorgi v. Dimodri	"On yaşında mürâhik hükmünde olan emredd"	Osman	Lefkoşa Ayasofya mahallesi	Şehr-i Receb-i şerif 1180	Kethüdâ (...?) Es-seyyid Ahmed, Es-seyyid Ömer Efendi	KŞS 19: 1/5
76	Mariko v. Cirkako	Sabî-i mümeyyiz	Mehmed	Lefkoşa Çatalhurma mahallesi "Fî'l-asl Lefke kazâsına tâbî Orğa nâm karyeden "	11 S 1180	Kâtib-i mahkeme Hâcı Ahmed Efendi, Muhzır Hüseyin, Es-seyyid Ömer Efendi ibn-i Ahmed Efendi, El-hâc Ahmed Ağa ibn-i Abdullah	KŞS 19: 1/8
77	Sava v. Andoni zimmî		Hüseyin	Gerine kazâsı Karni karyesi	11 Zâ 1180	Faziletlü Es-seyyid Ömer Efendi, Berber Es-seyyid Ali Beşe, Ser-muhzırân Mellâ Ali	KŞS 19: 1/9
78	Piyeri v. Şahan	Sabî-i mümeyyiz	Mehmed	Lefkoşa Korkud Efendi mahallesi	-	(...?) Süleyman bin Derviş, Es-seyyid Hüseyin Efendi bin İsmail	KŞS 19: 1/10
79	Mado v. Estinandro zimmî		Ali	Karpas kazâsı Livâdiye karyesi	5 R 1181	Es-seyyid Ebubekir Ağa, Ayhıkcı Tokmıkcı Ali Beşe, Ser-muhzırân Mellâ Ali bin Süleyman	KŞS 19: 2/2

80	Savva v. Nikola	Sabî-i mümeyyiz	Mustafa	Tuzla kazâsı Aklisiye karyesi	7 R 1181	Yorgancı Ali bin Ahmed, Yorgancı Veli İbrahim bin Mesdân	KŞS 19: 2/3
81	Ristofi v. Ristofi	Sabî-i mümeyyiz	Mehmed	Dağ nâhiyesi Araden karyesi	-	Muhzirbaşı Misbâhî-zâde Mellâ Ali, (...?) Hâcî Mehmed Beşe, Kazzâz(?) zâde I Hüseyin Efendi, Kazzâzbaşı El-hâc Mehmed Ağa	KŞS 19: 2/4
82	Mihayil v. Kostanti	Mürâhik sabî-i mümeyyiz	Mustafa	Değirmenlik nâhiyesi Balıkesre karyesi	29 C 1181	(...?) Kara Mustafa bin Osman, Ser-muhzirân Mellâ Ali bin Süleyman, Esnâfî (?) zâde I Hüseyin Efendi ibn-i Mehmed Efendi, Es-seyyid Ömer Efendi bin Ahmed	KŞS 19: 2/5
83	Poli v. Yoli	Sabî-i mürâhik	Mehmed	Mesariye kazâsı Vadili karyesi	28 Ş 1182	Es-seyyid Mellâ Yusuf bin Es-seyyid Mustafa, Ser-muhzirân Mellâ Mahmud, Süleyman bin Mustafa ve gayrihüm	KŞS 19: 2/8
84	Yorgi v. Nikolo	Sabî-i mürâhik	Mustafa	Tuzla kazâsı Alaminyo karyesi	11 R 1181	Mellâ Mehmed, Bakkâl-zâde Hâcî Mustafa Efendi, Ser-muhzirân Mellâ Ali bin Süleyman, Basmacı I Hüseyin bin Mustafa	KŞS 19: 3/2
85	Maro b. Andoni nasrâniyye		Âişe	Karpas kazâsı Ayandreniko karyesi	14 Zâ 1181	Muhzir I Hüseyin bin Ahmed, Veliyyü'd-din bin Veli, Ser-muhzirân Mellâ Ali bin Süleyman	KŞS 19: 3/3
86	Asber v. Mihayil	Şâbb-ı emredd	Ali	Değirmenlik nâhiyesi Ayslomelufi karyesi	15 M 1182	Mehmed bin Lafazân Hasan, Fetvâcî Hasan bin Süleyman, Hamâmî Ebubekir Ağa	KŞS 19: 3/4

87	Mihayil v. Bedri zimmi		Mehmed	Mesariye kazası Aska karyesi	1182 (?)	Muhzır Hüseyin, Ser-muhzırân Mellâ Ali bin Süleyman, El-hâc Mustafa Efendi ibn-i Ali	KŞS 19: 3/5
88	Marikaro b. Bedri nasrâniyye		Fâtıma	Mesariye kazası Sandallar karyesi	13 L. 1182	Boyacı Hüseyin, Boyacı Hasan bin Yusuf, Boyacı Mustafa bin Yusuf, Kassâm Muhzır Hüseyin ve gayrihüm	KŞS 19: 3/9
89	Kara Yanni v. (boş) zimmi		Ahmed	Lefkoşa Ayakaşano mahallesi	8 Ş 1180	Mehmed bin Ali, Mellâ Ali bin (...?) -zâde Mehmed Efendi, Es-seyyid Süleyman ibn-i Osman	KŞS 19: 30/2
90	Avram oğlu Hristofi zimmi		Mustafa "kendi hüsn-i rızâsiyle meclis-i şer'a gelüb"	Lefkoşa Çatalhurma mahallesi	16 B 1176	Not: Kendisi gelip Müslüman olduğunu ve ismin de Mustafa olduğunu kaydediyor	KŞS 19: 148/1
91	Karavezo b. Lefteri nasrâniyye		Âişe	Değirmenlik kazası Balıkesre karyesi		Şeyh Mehmed sâkin ez-Balıkesre, Mukayyid Es-seyyid Hüseyin Efendi, Ser-muhzırân Mahmud Ağa bin Hüseyin, Çavuş Hüseyin Ağa	KŞS 19: 151/1
92	Nikoli v. Hristofi		Mustafa	Lefkoşa Aya Luka mahallesi	5 C 1212	Baflı Ali, Kâtib, Hasan Çavuş, Muhzır-başı El-hâc Muhammed Ağa	KŞS 21 (H. 1198-1212): 1/1
93	Dimidri Nidelkelezi		İbrahim	Lefkoşa "An asl Venedili"	Râ 1204	Ali Efendi, Çukadar İsmail Ağa, Çukadar Selim Ağa, Muhzır-başı Hâc Mehmed	KŞS 21: 2/2
94	Françesko v. Piyeri zimmi		94) İbrahim	Lefkoşa Kaymaklı karyesi	23 R 1199	Hasan bin Hâc İsmail, Mezarçı İbrahim bin Abdullah, Kalyoncu	KŞS 21: 2/3
95	Sülbî sağır oğulları ve		95) Hasan				
96	sülbîyye-i		96) Hüseyin				
97			97) Mustafa				

98 99 100	sağire kızları ³⁷		98) Havva 99) Âişe 100) Meryem			Hüseyin, (...?) Hasan, İmâm-ı medine-i mezbûre İsmail	
101	Marikaru b. Gavriyel nasrâniyye		Fâtıma	Gerine kazâsı Labta karyesi İsfenar mahallesi	19 Câ 1204	-	KŞS 21: 2/5
102	Menas bin Minas nâm mürâhik Ermeni	Mürâhik	Hüseyin	Lefkoşa Ermeni Mahallesi	1202 (?)	-	KŞS 21: 2/7
103	Zurizi v. Yanni Zimmî		İbrahim	Lefkoşa Ayasofya mahallesi	7 L. 1199	Müezzîn-başı Mustafa Ağa, Muhzır Mellâ Hasan, Meşîb Es-scyiid Hasan, Muhzır-başı Hâcî Mehmed	KŞS 21: 2/7
104	Beyadru b. Timetri nasrâniyye		Âişe	Tuzla kazâsı Aya Nana karyesi	Râ 1210	Muhzır Mellâ Hasan, Es-scyiid Hâfız Mehmed, Muhaddis-zâde Es-scyiid Hüseyin Efendi	KŞS 21: 2/9
105	Kadrina b. Yorgi nasrâniyye		Fâtıma	Değirmenlik nâhiyesi Tarhun karyesi	-	Mustafa bin Ahmed, Hasan ağa ibn-i Mustafa, El-hâc Abdurrahman Efendi	KŞS 21: 2/10
106	Cirkako b. Ristolo nasrâniyye		Gülsüm	Değirmenlik nâhiyesi Tarhun karyesi	20 L. 1200	Mehmed Ağa, Çukadar Feyzullah, Muhzır-başı Hâcî Mehmed	KŞS 21: 2/13
107	Mortiyani b. Polo nasrâniyye		Rukiye	Değirmenlik nâhiyesi Aksimedoş karyesi	-	Muhzır Mellâ Hasan, Minareli karyesinden Mehmed Efendi, Ser-muhzırân Hâcî Mehmed	KŞS 21: 2/14
108	Andoni v. Timetri zimmî		Hüseyin	Mağusa	-	Ser-çukadâr Mustafa Ağa, Muhzır-başı Hâcî Mehmed bin Bekir	KŞS 21: 2/15
109	Savva v. Yanni	Şâbb-ı emredd	Ahmed	Lefkoşa Aya Luka mahallesi	5 L. 1201	Âsesî Hâcî Mustafa, Subaşı Yahya, Hüseyin Çavuş, Ahmed Çavuş, Keçeci Musa	KŞS 21: 2/16

³⁷ Çocukların isimleri kaydedildikten sonra: "Mezbûrların ebevcynlerinden babalarına teslim olunduğu kayd süd" kaydı düşülmüştür.

110	Lino b. Luizini nasrâniyye		Emine	Değirmenlik Ayandreniko mahallesi	15 L 1201	Muhzır Mellâ Hasan, Muhzır-başı Hâcı Mehmed	KŞS 21: 3/1
111	Savva v. Yorgi	Şâbb-ı emredd	Mehmed	Gerine kazâsı Çatal karyesi	10 L 1201	Kara Hasan bin Muharrem, Arab Hüseyin bin Abdullah, Es-seyyid Mellâ Ahmed, Muhzır-başı Hâcı Mehmed	KŞS 21: 3/2
112	Yanni v. Yorgi zimmî		Hasan	Hirsofi kazâsı Poli karyesi	2 (...?) 1201	Kara Hasan, Terzi Mustafa, Hâcı İbrahim Çuka, Muhzır Mellâ Hasan, Muhzır Hâcı Mehmed ve gayrihüm	KŞS 21: 3/3
113	Yanni v. Vasil zimmî		Mustafa	Omorfa kazâsı Elya karyesi		Kara Hasan, Terzi Mustafa, Seyyid Mellâ Mehmed, Gerineli Abdullah, Muhzır Ağası Yusuf Ağa ve gayrihüm	KŞS 21: 3/4
114	Mariyo b. Yanni nasrâniyye		Âişe	Omorfa kazâsı Pedre karyesi	29 S 1202	Mustafa, Kara Hasan, Muhzır Mellâ Hasan, Es-seyyid Mellâ Ahmed	KŞS 21: 3/5
115	Yanni v. Kostanti	Sabî	Mustafa	Değirmenlik nâhiyesi Ayslomelufi karyesi	29 R 1202	Kara Hasan, Muhzır Hâcı Mehmed, Seyyid Mehmed Efendi, Seyyid Mellâ Mustafa	KŞS 21: 3/6
116	Yanni v. Lefteri		İsmail	Gerine kazâsı Vasilya karyesi	11 R 1202	Muhzır Hâcı Mehmed, Saadeddin bin Mellâ Mehmed, Subaşı Ahmed Ağa, Baş-çavuş İsmail ağa, Sâbık Yeniçeri Ağası Hâcı Mehmed Ağa, Sâbık Nakibü'l-eşraf Seyyid Osman Efendi	KŞS 21: 3/7
117	Savva v. Mihayil		Ali	Karpas kazâsı Ayorgi karyesi	21 N 1202	Hasan, Mustafa, Kazzâz Mellâ Mehmed, Muhzır Hâcı Mehmed, İbrahim Ağa	KŞS 21: 3/8

118	Marikaro b. Ristolo		Hadice	Lefkoşa Baş mahallesi	29 L. 1202	Basmacı Hâcı Hüseyin, Tütüncü Veli, Muharrem, Mustafa, Seyyid Hâcı Ahmed	3/9
119	Nikola v. Yanni	Şâbb-ı emredd	Mustafa	Gerine kazâsı Temloz karyesi	9 Zâ 1202	Mustafa bin Hlevâce-i kız, Ahmed bin Mellâ Zahrâb, Berber Seyyid Ali, Muhzır Hâcı Mehmed	KŞS 21: 3/10
120	Mariyo b. Lariko		Meryem	Mesariye kazâsı Vadili karyesi	13 Zâ 1202	Ahmed bin Mellâ Zahrâb, Terzi Mustafa, Seyyid Mellâ Ahmed, Seyyid Onbir (Anber ?) Ahmed Efendi ve gayrihüm	KŞS 21: 3/11
121	Savva v. Evihtoro	Şâbb-ı emredd	Mustafa	Omorfa Kazâsı	3 M 1202	Uzun Hâcı Mehmed Ağa, Seyyid Mellâ Ahmed	KŞS 21: 3/12
122	Savva v. Yanni zimmi		Hüseyin	Gilan kazâsı Seliko karyesi	3 M 1202	Kara Hasan, Terzi Mustafa, Kethüdâ Kâtibi Mellâ Hasan	KŞS 21: 3/13
123	Burnezo b. Yanni		Fâtma	Değirmenlik nâhiyesi Minareli karyesi	26 R 1206	Muhzır Mellâ Ahmed, Kâtib Osman Efendi, Veli Efendi	KŞS 21: 3/14
124	Yorgi v. Cirkako		Hasan	Mağusa kazâsı Güvercinlik karyesi	19 S 1202	Es-seyyid Mellâ Ahmed, Yusuf bin Ramazan, Paşa köylü Derviş bin Mehmed	KŞS 21: 4/4
125	Yorgi "... bi't-tav'a kendi rızâsıyla şchâdetini okuyub bâtil dinden çıktım hak dini kabul itdim didiği..."	Sabî-i âkıl ve mürâhik	Mustafa	Lefkoşa Ayasofya mahallesi	6 L. 1203	Ahmed bin Ahmed, Hüseyin bin Mehmed, Sarrâc Hüseyin, Muhzır Hâcı Mehmed, Faziletlü El-hâc Mustafa Efendi	KŞS 21: 4/10
126	Beraşuko b. Elyasi		Âişe	Gerine kazâsı Kanili karyesi	6 L. 1203	Çulha Şaban, Çulha Mustafa, Muhzır Mellâ Hasan, Muhzır Hâcı Mehmed, Kethüdâ Ahmed Ağa	KŞS 21: 4/11

127	Cirka b. Yanni		Emine	Değirmenlik nâhiyesi Kaymaklı karyesi	-	Debbâğ Mehmed Ali, Es-seyyid Hüseyin Ağa, Ser-muhzırân El-hâc Mehmed, Kâtib-i mahkeme Osman	KŞS 21: 4/12"
128	Mariyo b. Luizi		Meryem	Lefkoşa Arab Ahmed Paşa mahallesi	Gurre-i Z 1208	Hâfız Mellâ Mehmed, Çukadâr Mehmed Ağa, Muhzır Mellâ İsmâil, Ser-muhzırân El-hâc Mehmed, Kâtib-i mahkeme Osman	KŞS 21: 11/4
129	Yorgi		Mehmed	Fetra karyesi (Lefkoşa ?)	-	Kahveci Hasan, Kalaycı Mustafa	KŞS 21: 81/5
130	Luizi v. Mariko		Hasan	Gerine kazâsı Vasilya karyesi	Selh-i Z 1204	Kahveci İbrahim Ağa, Muhzır Hasan, Muhzır Hâcî Mehmed	KŞS 21: 169/3
131	Mihayil v. Andoni zimmi		Hasan	Değirmenlik nâhiyesi Aşağı mahalle	11 L. 1205	Seyyid Çavuş Hasan Ağa, Hevâce (hoca) Hâfız Hasan Efendi, Zâim İbrahim Ağa, Vâiz Yusuf Efendi, Aksarayî faziletlü El-hâc Mehmed Efendi ve gayrihüm	KŞS 21: 182/2
132	Cercis v. Hana "Bâtl dinden çıkub hak dîne girüb"		Mehmed	Lefkoşa "Fî'l-asl Mısır Kâhire Eyâleti'nden olub"	Selh-i M 1206	-	KŞS 21: 192/2
133	Hristino b. İhtoro Maranasi Mariya nasrâniyye		Fâtıma	Lefke kazâsı Soyla karyesi	21 Câ 1209	-	KŞS 21: 288/2
134	Mariyo b. Yanni	Sağire-i mûmeyyize	Fâtıma	Baf kazâsı nefsi Ahtime'den	-	Muhzır Ali Beşe, Kâtib-i mahkeme Osman, El-hâc Ser-muhzırân Memed [Mehmed]	KŞS 21: 308/3
135	Âmile (işçi) Robinya nâm avret		Âişe	Tuzla kazâsı Baba Yanni mahallesi	-	Kâtib Osman Efendi, Ahmed Beşe, Muhzır Ali Efendi, Ser-muhzırân El-hâc Mehmed Efendi	KŞS 21: 308/4

136	Petri v. Loizi		Mehmed	Tuzla kazâsı Prehorko karyesi	-	Muhzır Ali, Ser- muhzırân Mehmed	KŞS 21: 312/4
137	Billigro bin Gavriyel	"tahminen 20 yaşında olub"	Mehmed	Lefkoşa "aslen Baf kazâsı Menfunde karyesinden olub"	25 L. 1210	Emîr Hüseyin Efendi, Hamamcı Mehmed Efendi, Çavuş Hasan Ağa, Defterî El- hâc Osman Efendi, Mîr-alâ-y-ı Lefkoşa Es-seyyid Mahmud Ağa	KŞS 21: 315/2
138	Mariyo b. Yoğan nasrâniyye		Fâtıma	Tuzla kazâsı Celiye karyesi	-	Kâtib-i mahkeme Osman, Muhzır Ali Beşe, Ser- muhzırân El-hâc Mehmed, İmâm- ı Ömeriye [Câmiî] Es- seyyid Cafer Efendi	KŞS 21: 324/4
139	Arkiri b. Dimitri nasrâniyye		Fâtıma	Değirmenlik nâhiyesi Aksimedoş karyesi	-	Kâtib-i mahkeme Osman, Ser- muhzırân El-hâc Mehmed, Fânî Hüseyin, El-hâc Kazzâz Hasan	KŞS 21: 325/6
140	Lino b. Yoli		Âişe	Mesâriye kazâsı Ankaste karyesi	-	Kâtib-i mahkeme Osman, Muhzır Mehmed Beşe, Muhzır Hasan Çavuş Ağa, Ser- muhzırân El- hâc Mehmed	KŞS 21: 333/4
141	Arkiro v. Hristoğlo		Ömer	Tuzlâ İskelesi	21 Câ 1211	Kâtib-i mahkeme Osman, Mutâf Ahmed, Tuvacı Ali oğlu Yusuf, Çorbacı Mehmed Ağa, Yorgancı Mellâ Hasan	KŞS 21: 333/5
142 143	Lino b. (boş) nasrâniyye "Mezbûreye teb'iyet ile sağire kızı Halledo"		142. Hadice 143. Belkis	Tuzla İskelesi	-	Kâtib, Muhzır Mehmed, Muhzır Ağası Mehmed Ağa, Hasan Çavuş Ağa. (...?) Mehmed Efendi	KŞS 21: 337/3
144	Marikaro b. Mihayil		Âişe	Omorfa nâhiyesi Elyâ karyesi	-	Duhânî Ahmed, Muhzır Ali, Mahkeme Kâtibi, Hasan Çavuş Ağa	KŞS 21: 337/4

145	Mariyo b. Yorgi		Âişe	Mesâriye kazâsı Asrokilo karyesi	-	Cafer Ağa, El-hâc Mustafa, Muhzır-başı Hasan Çavuş Ağa, Kâtib, Müftü Mehmed Efendi	KŞS 21: 337/5
146	Hristino b. Hâci Yorgi		Fâtıma	Mağusa kazâsı Nikkomi karyesi	-	Faziletli Mehmed Efendi [Müftü], Abdî Ağa, Mir Yahya (?) Ağa, Emîr Hüseyin, Kâtib-i mahkeme, Hasan Çavuş Ağa	KŞS 21: 339/4
147	Lino b. Kanni Yanni		Meryem	Değirmenlik nâhiyesi Balıkesre karyesi	1211 (?) ³⁸	Muhzır Mehmed, Duhâni Ahmed, Muhzır Ali, Hasan Çavuş Ağa, Kâtib	KŞS 21: 341/2
148	Mariko v. Lefteri		Mustafa	Değirmenlik nâhiyesi Balıkesre karyesi	1211 (?)	Hasan Çavuş Ağa, Kâtib-i mahkeme, Faziletli Abdullah Efendi, Faziletli İmrahlı El-hâc Mehmed Efendi	KŞS 21: 341/3
149	Mariko b. Mihayil		Âişe	Gerine kazâsı Termit karyesi	-	Muhzır Ali, Halil Gerine (?), Ali Ağa, Muhzır Mehmed, Kâtib	KŞS 21: 355/2
150	Anzolo b. Yorgi		Fâtıma	Tuzla kazâsı Vuda karyesi	19 R 1212	Muhzır Ali, Yorgancı Osman, İlfâz Mustafa Efendi, İmâm Yusuf Efendi, Leymosunlu Alâeddin Ağa	KŞS 21: 359/1
151	Akaderina b. Neksca (?)		Âdile	Lefkoşa "aslen Lazkiye mütcekkinlerinden"	7 M 1214	Feyzullah Ağa, Berber Hasan, Ahmed Efendi, Sarrâc Mellâ Hasan, Sâbık İhtisâb Mustafa Ağa	KŞS 22 (11. 1213-1215): 1/2
152	Andoni v. Yanni		Hasan	Gerine kazâsı Kambelli karyesi	14 M 1214	Kahveci Hüseyin Ağa, Mellâ İbrahim bin Mellâ Mustafa, Mellâ Ali bin Mustafa, Yusuf 'Tâbi' Müftü Efendi, Kambellili Hüseyin bin El-hâc Mehmed Ağa, Kâtib	KŞS 22: 1/3

³⁸ KŞS 21: 341/2 ve bundan sonra yine KŞS 21: 341/3'teki ihtidâ kayıtları H. 1211 yılına ait diğer kayıtların arasında bulunmaktadır.

153	Lorenzo b. Lazari		Hadice	Mesâriye kazâsı Lefkonuk karyesi	16 Câ 1214	Şerif Efendi, Mehmed Ârif Efendi, Çukadâr İbrahim Ağa, El-hâc Hasan Ağa, Kâtib ve gayrihüm	KŞS 22: 1/5
154	Marika b. Lefcri		Âişe	Mesâriye kazâsı Lefkonuk karyesi	27 B 1214	El-hâc Mustafa, Kahveci Hasan Ağa, Ârif Efendi, Muhzır-başı Mustafa Ağa, Çorbacı Hüseyin Ağa	KŞS 22: 1/6
155	Lino b. Ristofi nasrâniyye		Âişe	Dağ nâhiyesi Matiyat karyesi	27 B 1214	Tahir Ağa, Çukadâr İbrahim Ağa, Ser-muhzırân Mustafa Ağa, Kâtib Efendi	KŞS 22: 1/7
156	Gavriyel v. Ciryako		Ahmed	Gerine kazâsı Dağ nâhiyesi Şillura karyesi	12 M 1215	Muhzır İsmail, Ser-muhzırân Mustafa Ağa	KŞS 22: 1/8
157	Maryo b. Yiri nasrâniyye		Fâtma	Omorfa kazâsı Dinya karyesi	Gurre- i Râ 1215	Çukadâr Hüseyin Ağa, İmâm El-hâc Eş-şeyh Hüseyin, Ser-muhzırân Mustafa Ağa	KŞS 22: 1/9
158	Mihayil v. Pavli zimmî		Mehmed	Mesâriye kazâsı Ankastine karyesi	10 Râ 1215	Çatosh Hâci Ahmed, Çatosh Hasan, Kâtib	KŞS 22: 1/10
159	Manuyel v. Yorgi		Ali	Leymosun kazâsı Ağro karyesi	5 L 1215	Zülûf (?) Hasan, Ser-muhzırân Mustafa Ağa, Vekillhare Mehmed Ağa, Lefkoşah Hüseyin, Kâtib	KŞS 22: 118/4
160	Zahro b. Yorgi		Emine	Tuzla İskeleyi	9 L 1215	Ser-muhzır, Kâtib Akranî Efendi	KŞS 22: 118/5
161	Luyizi v. Ebker		Mehmed	Mesâriye kazâsı Köfez karyesi	1212 (?) ³⁹	Sarrâc Mellâ Hasan, Muhzır-zâde Hasan Efendi, Küçük Veli-zâde Ali Efendi, Zencî Hâfız El-hâc Mustafa Efendi, Moravî El-hâc Mehmed Efendi	KKTC- MA, ŞS: 10/1, Varak no: 2

³⁹ Şer'iye Sicili'nde ihtidâ kaydından önceki ve sonraki kaydın tarihi 25 Safer 1212-"1212 Martı ibtidâsı"dır.

162	Anna veledet-i Yanni zimmîyye		Ümmü Gülsüm	Değirmenlik nâhiyesi Kaymaklı karyesi	1212 (?) ⁴⁰	Çukadâr İbrahim Ağa, Duhânî Hüseyin Ağa, Vekilharc Feyzi Efendi, Muhzır Ali, Ser-muhzır El-hâc Mehmed	KKTC-MA, ŞS: 10/1, Varak no: 3, Sayfa no: 4
163	Lino b. Mihayil "... mezbûre şeref-i İslâm ile müşerrefe olan Hadîce Hatun'ın zevci Dolma oğlu Zayriyye zimmî meclis-i şer'a ihzâr olunub mesfûra dahî İslâm 'arz olundıkda ebâ vü imtinâ' itmeğin beynleri tefrîk itdirildiği işbu mahalle kayd şüd..."		Hadîce	Lefkoşa Ayasofya mahallesi "Fi'l-asl kasaba-i Tuzla'dan olub"	21 Z 1212	Bakkal Osman, Hâfız Hasan Efendi, Çukadâr İbrahim Ağa, Kethüdâ Mustafa Ağa, Muhzır Ali Beşe, Ser-muhzırân El-Hâc Muhammed, Çavuşlar Emîni Ali Ağa	KKTC-MA, ŞS: 10/1, Varak no: 3, Sayfa no: 4
164	Marina b. Elyasi "... mezbûrenin zevci Yasef v. Zurzi'ye İslâm 'arz olundıkda ebâ itmekle beynleri tefrîk itdirildiği kayd şüd..."		Âlime	Gerine kazâsı Karpaşe karyesi	16 Râ" 1213	Ser-muhzırân El-hâc Mehmed, Vekilharc Feyzi Efendi, Çukadâr Hüseyin Ağa, Kâtib-i mahkeme	KKTC-MA, ŞS: 10/1, Varak no:"4, Sayfa no: 5
165	Sava v. Hacı Yanni		Mustafa	Lefkoşa Tahte'l-ka'la mahallesi	24 L 1213	El-hâc Hasan Ağa, (...?) Ali, Kâtib, Kıbrusî (?) Hüseyin Efendi, Diğer (?) Yusuf Efendi, İmâm Yusuf Efendi	KKTC-MA, ŞS: 10/1, Varak no: 4, Sayfa no: 5

⁴⁰ Bir önceki ve bir sonraki kayıt tarihi H. 1212'dir.